FAKULTA
PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ
A PEDAGOGICKÁ TUL

Diplomová práce

Etické postoje ke globálním environmentálním problémům v hodinách občanské výchovy

Studijní program: N0114A300076 Učitelství pro 2. stupeň základních škol
Studijní obory: Občanská výchova
Zeměpis

Autor práce: **Bc. Simona Svobodová**
Vedoucí práce: Mgr. Michal Trčka, Ph.D.
Katedra filosofie

Liberec 2023

FAKULTA
PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ
A PEDAGOGICKÁ TUL

Zadání diplomové práce

Etické postoje ke globálním environmentálním problémům v hodinách občanské výchovy

Jméno a příjmení:	**Bc. Simona Svobodová**
Osobní číslo:	P20000797
Studijní program:	N0114A300076 Učitelství pro 2. stupeň základních škol
Specializace:	Občanská výchova Zeměpis
Zadávající katedra:	Katedra filosofie
Akademický rok:	2020/2021

Zásady pro vypracování:

Diplomová práce se zabývá environmentálními globálními problémy z pohledu hodnot a morální odpovědnosti člověka za tyto změny. Teoretická část je věnována diskurzu ekologické etiky, která vnímá pasivitu člověka vůči změnám klimatu jako morálně a eticky nepřijatelnou volbu. Naopak staví do popředí odpovědnost každého jedince. Práce se také zabývá morálním dilematem uplatňování vlastních zájmů na úkor životního prostředí před zájmy kolektivními. Praktická část je věnována environmentální etice ve výuce Občanské výchovy na 2. stupni ZŠ. Navrhuje integraci průřezového tématu Environmentální výchova a Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech s cílem rozvíjet u žáků 2. stupně zejména senzibilitu, morální hodnoty, odpovědné postoje a prosociální chování ve vztahu ke globálním environmentálním změnám.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce: elektronická
Jazyk práce: Čeština

Seznam odborné literatury:

Moldan B., 2015. Podmaněná planeta, Praha: Karolinum. ISBN: 978-80-246-2999-5. Kohák, E., 2011. Zelená svatozář: Kapitoly z ekologické etiky. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-85850-86-4. Garvey, J., 2018, Etika klimatické změny. Praha: Filosofia. ISBN 978-80-7007-554-8. Dunne, J., Goleman D., 2020. Ekologie, etika a změna klimatu: Dalajlama v dialogu se světovými odborníky, Brno: Albatros Media. 978-80-7601-254-7. Gardiner, M. S., 2011. A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change, Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-537944-0.

Vedoucí práce: Mgr. Michal Trčka, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání práce: 25. dubna 2021
Předpokládaný termín odevzdání: 30. června 2022

L.S.

prof. RNDr. Jan Picek, CSc.
děkan

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má diplomová práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

24. května 2023 Bc. Simona Svobodová

Poděkování

Děkuji Mgr. Michalu Trčkovi, Ph.D., za odborné vedení práce, věcné připomínky, dobré rady a vstřícnost, které mi při konzultacích a vypracovávání této diplomové práce poskytoval. Dále bych chtěla poděkovat především své rodině za trpělivost a podporu, kterou mi v průběhu psaní této práce poskytovala.

Anotace

Diplomová práce se zabývá environmentálními globálními problémy z pohledu hodnot a morální odpovědnosti člověka za tyto změny.

Teoretická část je věnována diskurzu ekologické etiky, která vnímá pasivitu člověka vůči změnám klimatu jako morálně a eticky nepřijatelnou volbu. Naopak staví do popředí odpovědnost každého jedince. Práce se také zabývá morálním dilematem uplatňování vlastních zájmů na úkor životního prostředí před zájmy kolektivními.

Praktická část je věnována environmentální etice ve výuce občanské výchovy na 2. stupni ZŠ. Cílem je navrhnout/integrovat průřezová témata Environmentální výchova a Výchova v evropských a globálních souvislostech do předmětu Výchova k občanství, která budou u žáků rozvíjet zejména senzibilitu, morální hodnoty, odpovědné postoje a prosociální chování ve vztahu ke globálním environmentálním změnám.

Klíčová slova

environmentální etika, morální odpovědnost, výchova k občanství, globální environmentální problémy, Rámcový vzdělávací program, hodnoty a postoje, integrace

Abstract

The master's thesis addresses global environmental issues from the perspective of values and moral responsibility of humans for these changes.

The theoretical part focuses on the discourse of environmental ethics, which considers human passivity towards climate change as morally and ethically unacceptable. It emphasizes the responsibility of each individual. The thesis also explores the moral dilemma of pursuing personal interests at the expense of the environment over collective interests.

The practical part is dedicated to environmental ethics in the teaching of Civic Education at the 2nd grade of selected elementary school. The aim is to propose/integrate cross-cutting topics such as Environmental Education and Education in European and Global Contexts into the subject of Citizenship Education, which will develop in students a sensitivity, moral values, responsible attitudes, and prosocial behavior towards global environmental changes.

Key words

environmental ethics, moral responsibility, civic education, global environmental issues, Framework Educational Program, values and attitudes, integration

Obsah

Úvod 13

1 Globální environmentální problémy 15

1.1 Vztah člověka a přírody 20

1.2 Environmentální dějiny lidstva: historicko-společenský vývoj klimatické krize. 22

1.3 Planeta v ohrožení 26

2 Environmentální etika, morální filozofie a vzájemná provázanost 34

2.1 Vymezení pojmu environmentální etika 34

2.2 Etické břemeno klimatické změny 43

2.3 Individuální a kolektivní vina 47

2.4 Kolektivní racionalita 48

2.5 Argumenty pro nečinnost 51

2.6 Strategie v otázkách etiky pro dnešní svět 55

3 Globální environmentální problémy v hodinách OV 60

3.1 Globální environmentální vzdělávání v RVP ZV 63

3.2 Občanská výchova – tematické celky, OČV 72

3.3 Možné způsoby realizace: vzorové hodiny 74

Závěr 89

Seznam použitých zdrojů 92

Seznam použitých zkratek

aj.	a jiné
apod.:	a podobně
angl.	anglicky
AR6	Sixth Assessment Report (Šestá hodnotící zpráva)
cit.	citováno
ČR	Česká republika
EVVO	environmentální vzdělávání, výchova a osvěta
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change (Mezinárodní panel pro klimatickou změnu)
např.	například
OSN	Organizace spojených národů
Pozn.	Poznámka
rozš.	rozšířené
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
s.	strana
tzv.	takzvaný
uprav.	upravené
vs.	versus
vyd.	vydání

Seznam obrázků

Obrázek 1:Model jízdního kola pro klimatické vzdělávání 62

Seznam tabulek

Tabulka 1: Přehled teorií environmentální etiky 40
Tabulka 2: Otázky životního prostředí: pohledy různých přístupů 41

Úvod

Už v dětství jako malá holka jsem ráda chodila do přírody. Máme chalupu v jižních Čechách, kam jsme pravidelně s celou rodinou jezdili na prázdniny za babičkou. Všude kolem byl les a louky. V posledních letech se však krajina, kterou jsem znala od dětství, dramaticky proměnila. Ubylo luk a přibylo polí, domů a aut. Setkání s některými druhy živočichů a rostlin jsou čím dál tím víc vzácnější a do řeky už se taky koupat nechodíme. Stále více se mi do mysli vkrádá pocit environmentálního žalu - bolestného povědomí o postupném úbytku přírodního bohatství, které jsem měla tu čest pozorovat a prožít. To byl motiv, který mě inspiroval k napsání této diplomové práce. Snažím se pochopit příčiny a důsledky této globální environmentální krize a najít způsoby, jak nalézt naději a účinná řešení. Věřím, že prostřednictvím vzdělání a výchovy můžeme posílit povědomí o důležitosti ochrany přírody a životního prostředí, a tím přispět k budování udržitelné a harmonické společnosti.

Globální environmentální problémy jsou dnes jednou z nejpalčivějších výzev, kterým čelíme jako lidstvo. Vztah člověka a přírody se stále více dostává do popředí zájmu a vyvolává důležité otázky týkající se naší morální odpovědnosti za tyto změny. Tato práce se zaměřuje na problematiku environmentální etiky a výchovy k občanství v kontextu globálních environmentálních problémů.

Kapitola 2 představuje přehled globálních environmentálních problémů. Analyzuje vztah člověka a přírody a zkoumá historicko-společenský vývoj klimatické krize. Dále se zabývá aktuálním stavem planety a uvádí, jak je ohrožena různými faktory.

Kapitola 3 se věnuje environmentální etice a morální filozofii a jejich vzájemné provázanosti. Definuje pojem *environmentální etika* a zkoumá etické břemeno klimatické změny. Dále se zabývá otázkou individuální a kolektivní viny, kolektivní racionalitou a argumenty pro nečinnost. Na závěr kapitoly jsou představeny strategie v otázkách etiky pro dnešní svět.

Kapitola 4 se zaměřuje na globální environmentální problémy ve výuce občanské výchovy na 2. stupni základní školy. Identifikuje klíčové kompetence, které by měly být rozvíjeny ve výuce. Dále se zaměřuje na integraci průřezových témat a jejich začlenění do předmětu Výchova k občanství. Ukazuje možné způsoby realizace této integrace a představuje vzorové hodiny.

Tato práce si klade za cíl podpořit senzibilitu, morální hodnoty, odpovědné postoje a prosociální chování žáků ve vztahu ke globálním environmentálním změnám. Věřím,

že výchova a etika hrají klíčovou roli v řešení těchto problémů a přispívají k vytváření udržitelnějšího a spravedlivějšího světa.

1 Globální environmentální problémy

V úvodu kapitoly o globálních environmentálních problémech nejprve vysvětlím, oč se přesně jedná, a stručně dané problémy charakterizuji. Zabývat se budu také historicko-společenským vývojem a tím, jak se hodnotové a kulturní postoje k přírodě v průběhu času měnili a vytvářeli se nové normy. Stručná periodizace environmentálních dějin je nezbytná pro pochopení souvislostí mezi vývojem společnosti a klimatickou krizí. Dále bude popsáno, jak vztah člověka k přírodě ovlivňuje současnou klimatickou krizi a další environmentální problémy, jako jsou ztráta biodiverzity, degradace půdy a vodních zdrojů. Zaměřím se na příčiny a důsledky těchto problémů, včetně rizik pro životy lidí a další živé organismy.

Globální environmentální problémy jsou v současnosti jedním z největších a nejnaléhavějších problémů, kterým dnes lidstvo a celá planeta čelí. Jelikož je tato práce zaměřena převážně na morální aspekt globálních problémů životního prostředí, je nezbytné věnovat se nejprve faktům, abychom mohli následně přistoupit k diskuzi o etice.

Za globální environmentální problémy považujeme takové, které závažným způsobem ohrožují globální systém. Tyto problémy jsou většinou způsobeny lidskou činností a mají závažné důsledky pro naše životní prostředí, kvalitu života, a dokonce i pro naši existenci.

Slovo „globální" výstižně charakterizuje význam daného problému jako závažného a důležitého pro celou planetu i pro všechny její obyvatele bez ohledu na jejich geografickou polohu, národnost, kulturu, vzdělání či sociální postavení. Globální problémy jsou problémy, které mají dopad na celou planetu nebo na větší části zemského povrchu, a jež nelze řešit pouze na lokální nebo národní úrovni. Tyto problémy obvykle přesahují hranice jednotlivých zemí a vyžadují mezinárodní spolupráci a koordinaci při hledání a realizaci řešení[1]. Světové dohody jsou však mnohdy komplikované a není snadné dosáhnout určitého konsenzu v podobě nejlepšího řešení pro všechny zúčastněné.

Jedním z českých autorů, kteří se zabývají významem slova „globální" v kontextu environmentálních problémů, je například Bedřich Moldan. Ve své knize „Životní prostředí v globální perspektivě" se autor zaměřuje na globální environmentální problémy a vysvětluje, že jsou to problémy, které mají dopad na celou planetu a jsou spojeny s omezenými zdroji a nerovnováhou v distribuci bohatství mezi různými

[1] HARRIS, F., ed. *Global Environmental Issues*. 2nd ed. London: Wiley-Blackwell, 2012, s. 3, 4.

skupinami obyvatel. Moldan dále zdůrazňuje, že globální environmentální problémy jsou neoddělitelně spojeny s ekonomickými a sociálními otázkami a že jejich řešení vyžaduje spolupráci a koordinaci na mezinárodní úrovni.[2] Důležitá je přitom spravedlnost.

Antropogenní procesy, tj. procesy způsobené člověkem, mají vliv na planetární systémy v různých oblastech, od změn klimatu až po vodní cyklus a biodiverzitu.

Hlavní environmentální problémy vymezila OSN na Stockholmské konferenci v roce 1972.

Globální environmentální problémy podle OSN:

1. nebezpečné odpady: plynné, tekuté a tuhé
2. narušení životadárných planetárních systémů
3. globální problémy spojené s atmosférou
4. nadměrné čerpání neobnovitelných zdrojů
5. poškození půdy
6. globální ohrožení biodiverzity

Jednotlivá témata jsou zkoumána a sledována mnoha odborníky z různých oborů. Tyto problémy mají komplexní, mnohdy nevyřešené příčiny a mohou mít závažné dopady na životní prostředí, ekonomiku a společnost jako celek.

Změna klimatu:

Změna klimatu je jedním z nejvýznamnějších globálních environmentálních problémů, které se v posledních desetiletích staly velmi aktuálními. Podle IPCC je zvýšení globální teploty, zaznamenané od poloviny 20. století, způsobeno antropogenními emisemi oxidu uhličitého, který se na celkovém množství emisí podílí zhruba ze sedmdesáti procent, a ostatních skleníkových plynů. Antropogenní procesy, tj. procesy způsobené člověkem, mají vliv na planetární systémy v různých oblastech, přičemž změna klimatu je pouze jedna z nich. Zvýšené koncentrace skleníkových plynů v atmosféře vytvářejí skleníkový efekt, chovají se jako přikrývka, pod níž se drží teplo, a přispívají tak ke zvyšování průměrné teploty na Zemi a ovlivňují klimatické vzorce, což má negativní dopad na životní prostředí i na lidské zdraví. Kromě desítek miliard tun oxidu uhličitého, který uvolňujeme spalováním fosilních paliv do ovzduší každý rok, přispívá k efektu oteplování také vzestup metanu a oxidu dusného pocházejícího z farmaření. Globální teplotu zvyšují také tzv. zpětné vazby. Jedním ze zdrojů zpětné vazby je vodní pára, jejíž koncentrace v atmosféře se v důsledku oteplujících se oceánů

[2] MOLDAN, B. *Životní prostředí v globální perspektivě*. Praha: Karolinum, 2020. s. 20, 21.

zvyšuje, a umocňuje tak skleníkový efekt. Arktický led, který dříve fungoval jako reflexní odrážení záření, nyní taje, a oceány tak absorbují mnohem větší množství slunečního záření, a tím se opět zrychluje oteplování. Globální oteplování má za následek extrémní povětrnostní události, jako jsou hurikány, změny srážkového režimu, sucha, povodně, tající ledovce a s tím spojené zvýšení hladiny moří, což může ohrozit životní prostředí i společnosti v pobřežních oblastech. *„Klimatická změna není jen nárůst teploty – jde o souhrnný pojem pro řadu vzájemně provázaných jevů. Změna jednoho faktoru, například zvýšení koncentrace oxidu uhličitého v atmosféře, má několik příčin a řadu různých následků.“*[3] V souvislosti se změnou klimatu hovoříme o tzv. bodech zlomu. Bod zlomu bychom mohli přirovnat k „větvi“. Ta snese určité zatížení – a pak praskne. Na stejném principu funguje i většina planetárních systémů.[4] Příkladem křehkého ekosystému můžou být např. korálové útesy, které jsou ohniskem biodiverzity, jelikož je na ně bezprostředně vázáno 25 % všech druhů mořských živočichů. Při zvýšení teploty oceánu nepřežije většina z nich. Korály fungují také jako ochrana před rozbouřeným mořem, jelikož pohltí až 97 % energie mořských vln. Podobně jsou ohroženy třeba ekosystémy tropického deštěného pralesa či severské jehličnaté lesy. Při určité hodnotě oteplení může dojít k masivnímu úhynu stromů a následně kolapsu celého ekosystému.[5]

Narušení planetárních systémů

Planetární systém je způsob, jakým funguje Země jako celek. Jde o složité geologické a biofyzikální procesy a systémy, které probíhají na planetě bez vlivu lidské činnosti. Holocén bylo geologické období, které nastalo po skončení poslední doby ledové asi před 11 700 lety, kdy se klima na Zemi ustálilo do poměrně stabilních podmínek. Současné období, které bylo započato zhruba před sedmdesáti lety, nazýváme Antropocén. Vyznačuje se tím, člověk svým chováním výrazným způsobem ovlivňuje životní prostředí, čímž ovšem riskuje destabilizaci celého zemského systému. Vědci označili devět kritických planetárních systémů, které jsou pro život nezbytně důležité, a člověk je přitom svým chováním narušuje. Patří sem mimo jiné narušení hydrologického cyklu a stratosférické ozonové vrstvy, okyselování oceánů, užívání sladké vody, globální klimatická změna a jiné.

---

[3] PŘIBYLA, O. a kol., *Atlas klimatické změny – změny v atmosféře a rizika oteplování*, Brno: Lipka, 2020. s. 22 - 23

[4] Tamtéž, s. 23.

[5] Tamtéž. s. 23

Vědci upozorňují na fakt, že některé z těchto systémů jsou na hranici své meze, někdy ji dokonce už i překročily, což může zapříčinit nezvratné změny ve fungování doposud ustáleného ekosystému planety a rozpoutat dominový efekt.[7]

Znečištění ovzduší a vod

Původci znečištění jsou převážně intenzivní zemědělství, průmysl a doprava, ty produkují vysoké množství odpadů a nejrůznějších chemických látek, jako jsou oxidy dusíku, oxid uhelnatý, za nebezpečný kontaminant v ovzduší je považován také přízemní ozon. Tyto látky způsobují znečištění ovzduší a mají vliv na kvalitu vzduchu. Znečištění ovzduší je příčinou okolo 6,5 mil. úmrtí ročně.

Zvláště problémové jsou pesticidy a průmyslová hnojiva pocházející ze zemědělství, které mohou způsobit znečištění půd a následně také vodních zdrojů. Dalšími zdroji jsou špatné nakládání s odpady, doprava, ale třeba také hospodaření domácností. Mezi škodliviny patří také těžké kovy a široká škála organických látek. Znečištění sladkých povrchových i podpovrchových vod způsobuje několik milionů předčasných úmrtí ročně. Vodní ekosystémy jsou ohroženy převážně eutrofizací neboli obohacováním vod o živiny, jako jsou dusík a fosfor. To má za následek přemnožení planktonů a vodního květu, což se následně projevuje nedostatkem kyslíku ve vodě. Zvyšující se množstvím farmak a nejrůznějších chemických látek z kosmetických výrobků rovněž negativně ovlivňuje ekosystémy vod. V poslední době je věnována velká pozornost znečistění pobřeží a oceánů. Hlavní zdroje přitom pochází z pevniny.[8]

Ohrožení biodiverzity

Ztráta biodiverzity znamená ztrátu druhové rozmanitosti a úbytek ekosystémů. Tyto změny jsou důsledkem mnoha antropogenních procesů, jako jsou odlesňování, intenzivní zemědělství, různé druhy znečištění a změna klimatu. Lidé přetěžují přírodní systémy a ničí přirozená stanoviště, což vede k úbytku druhů rostlin a živočichů. Podle Světového fondu na ochranu přírody (WWF) jsou některé druhy ohroženy více než kdy jindy v historii. Příčinou je především o masivní kácení pralesů po celém světě, kde žijí přibližně ⅔ všech živočišných a rostlinných druhů planety. Dalším rizikovým faktorem je produkce CO_2, který produkujeme rychleji, než jsou ekosystémy schopny absorbovat. Při nárůstu teploty o 3–4 stupně Celsia dojde pravděpodobně k masivnímu úhynu stromů, přičemž ekosystémy mohou také zkolabovat, pokud by bylo vykáceno více než

[7] THUNBERG, G. a kol. *Kniha o klimatu*. Praha: Universum, 2022, s. 32–40.
[8] MOLDAN, B. *Podmaněná planeta*. 2., rozš. a uprav. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2999-5. S. 299–315.

40 % jejich plochy. Extrémní scénáře dokonce předpovídají přeměnu deštných pralesů v savanu a severské tajgy ve step. Vysoké, dlouhotrvající vlny veder mohou zapříčinit také kolaps menších lokálních ekosystémů, což může vést až k tomu, že tato místa se stanou trvale neobyvatelnými. To může mít vliv na fungování ekosystémů a destabilizovat životní podmínky pro mnoho organismů. Tyto problémy se také následně negativně odrazí na lidském zdraví, ohrozí potravinovou bezpečnost a celkovou stabilitu ekosystémů. Ochrana druhové rozmanitosti je velmi důležitá, neboť nám biodiverzita napomáhá zmírnit změnu klimatu.[9][10]

Nadměrná těžba přírodních zdrojů

Nadměrné čerpání zdrojů souvisí především s rostoucí poptávkou po energiích a surovinách. Problémy představují také neefektivní využívání surovin, zejména jednorázových výrobků, špatná nebo nedostatečná recyklace, zvyšující se konzum. V mnoha zemích chybí potřebná regulace a nefunguje ochrana. Důsledky nadměrné těžby neobnovitelných zdrojů jsou mnohostranné a mohou mít negativní dopad na životní prostředí i společnost. Dopad budou mít především na budoucí generace, které se mohou potýkat s nedostatkem nebo úplnou ztrátou některých zdrojů, s jejich degradací a znečištěním, což může ohrozit jejich zdraví a existenci. Nedostatek některých zdrojů již dnes vyvolává na řadě míst po celém světě konflikty a zvyšuje také riziko násilí spojené s těžbou a obchodem s nelegálně získanými surovinami.

Všechny tyto důsledky mají vliv na životní prostředí a na společnost jako celek, a mohou mít zásadní dopad na ekonomiku, zdraví a kvalitu života lidí. Proto je důležité hledat udržitelné alternativy a snižovat závislost na neobnovitelných zdrojích.

[9] MOLDAN, B., pozn. 7.
[10] THUNBERG, G. a kol. *Kniha o klimatu*. Praha: Universum, s. 106–107.

1.1 Vztah člověka a přírody

Vztah člověka a přírody je složitý a proměnlivý. Člověk je součástí přírody a závisí na ní jeho přežití i blaho. Možná jsme více než kdy dříve závislí na tom, aby ekosystémy, které nám poskytují onen blahobyt, byly zdravé a odolné. Příroda nám poskytuje potřebné zdroje a služby, avšak její hodnota pro lidstvo dalece přesahuje rámec přímých služeb. Příroda má pro nás také estetickou a kulturní hodnotu, je nezbytná pro duševní a fyzické zdraví, významně se také podílí na naší duchovní a emocionální pohodě. Můžeme ji využívat ke svým potřebám, ale stejně tak ji můžeme chránit a respektovat[11]. Lidé upravují přírodu k obrazu svému, dříve však žili bok po boku. Původní, divokou krajinu člověk transformoval na prostředí vytvořené lidmi. Dnes již tak téměř nenajdeme místo na světě, které by lidé ponechali nedotčené. Se zvyšujícím se počtem obyvatel planety Země, s rostoucí spotřebou a technologickým pokrokem došlo k situaci, kdy člověk dokáže radikálně měnit a drancovat ekosystémy, které doposud tvořily dynamickou rovnováhu mezi živými organismy a neživými složkami. Vznikla tak postupně nerovnováha, která z množství lokálních ekologických problémů přerostla v potíže globální. V současnosti je vztah člověka a přírody vystaven mnoha výzvám a hrozbám.

Za největší výzvu považuji to, že si lidé jako správci planety musí uvědomit fakt, že význam přírody nespočívá pouze v její užitné a kulturní hodnotě, nýbrž má vnitřní hodnotu sama o sobě. Je důležité si uvědomit, že zdroje, které považujeme za „bezplatné“, jsou omezené, a naše rostoucí nároky páchají škody, které nejsou v souladu s udržitelným rozvojem a výrazně snižují výhledy na budoucí blahobyt. Lze jen těžko vyjádřit hodnotu přírody v penězích, ale co už dnes víme, je, že vyjde mnohem levněji ji chránit než ji následně obnovovat. Myslím, že mnozí lidé dnes pochybují o tom, zda je obnova možná, odborníci po celém světě diskutují o bodu zlomu, a přijetí nejrůznějších opatření je více než naléhavé. Morální zodpovědnost za stav naší planety nese každý z nás a naše aktivity by se měly uskutečňovat v duchu udržitelnosti.

[11] BRUYNINCKS, H. Úvodník – hodnota přírody. In: *Eea.europa.eu* [online]. 9. 8. 2022 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://www.eea.europa.eu/cs/signaly/signaly-2021/clanky/uvodnik-2014-hodnota-prirody

Proč tomu však v mnoha případech není, proč někteří lidé stále zvyšují svou spotřebu a nejsou schopni akceptovat jakákoliv omezení? Erazim Kohák ve své knize „Zelená svatozář" pronesl: „*něco se děje s lidskými vztahy, co ničí naše přirozené zábrany a přetváří člověka v hrozbu*"[12] O tom, co je správné a co ne, a jaká dilemata prožíváme při našem rozhodování, se budu ve své práci ještě podrobněji zabývat.

Subjektivní a objektivní vnímání přírody

Je důležité pochopit, jakým způsobem můžeme přírodu vnímat, protože náš způsob vnímání ovlivňuje to, jaký máme vztah s přírodou a jak vůči přírodě jednáme.

Kohák rozlišuje dvě strategie v ekologické etice, které se týkají toho, jakým způsobem přistupujeme k otázkám životního prostředí a jeho ochraně. Je jím „subjektivní" a „objektivní" vnímání přírody. Podle Koháka vychází subjektivní vnímání přírody z našich vazeb na ni. Je spojeno s našimi emocemi, pocity a zážitky, které při pobytu v přírodě zažíváme, pomáhá nám vytvářet vztah s přírodou a rozvíjet naši citlivost k ní. To může vést k ochraně přírody, protože ji máme rádi a cítíme se s ní spojeni. Na druhé straně objektivní vnímání přírody je spojeno s vědeckým poznáním a zkoumáním přírodních procesů. Tento způsob vnímání nám pomáhá chápat a respektovat přírodu jako samostatný systém, který má své vlastní zákony a pravidla, protože chápeme její důležitost pro ekosystémy a pro budoucnost planety. Kohák také zdůrazňuje důležitost sladění obou způsobů vnímání přírody. Podle něj by měli lidé kombinovat své emocionální zážitky z pobytu v přírodě s vědeckým poznáním o přírodě, aby mohli plně rozumět přírodě a respektovat ji.

Obě strategie jsou důležité, protože k ochraně přírody a řešení ekologických problémů potřebujeme jak subjektivní, tak objektivní přístup. Subjektivizace nám pomáhá cítit se spojení s přírodou, a motivuje nás k ochraně, zatímco objektivizace nám pomáhá chápat, jak příroda funguje a co potřebuje, abychom mohli přijmout správná opatření pro její ochranu.[13]

---

[12] KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-85850-86-9. s. 19.
[13] KOHÁK, E., pozn. 11, s. 109–111.

Vztah člověka a přírody je komplexní a ovlivňuje mnoho aspektů našeho života. Pochopení tohoto vztahu je klíčové pro zajištění udržitelného rozvoje a ochranu přírodních zdrojů pro budoucí generace. Jakým způsobem vnímáme přírodu a jak se k ní chováme, má zásadní vliv na naše životy a na životy všech ostatních druhů na této planetě. Je důležité, abychom si uvědomili, že jsme součástí přírody a musíme být schopni nalézt rovnováhu mezi našimi potřebami i potřebami přírody a dbát na to, abychom přírodu respektovali a chránili ji.

1.2 Environmentální dějiny lidstva: historicko-společenský vývoj klimatické krize

Co je to vlastně environmentální historie a jak chápat environmentální dějiny? Tyto dějiny lze chápat spíše jako obor interdisciplinární, v němž se prolínají společenskovědní obory s vědami o přírodě. Zkoumají tedy nejen vývoj přírody v historických souvislostech, ale také vzájemnou dějinnou interakci přírody a společnosti i důsledky těchto vztahů, v poslední řadě je pak předmětem zkoumání to, jakým způsobem se odráží vývoj těchto vztahů v myšlení lidí, jejich hodnotách, ideologii a politice.[14] Jsou jedním z myšlenkových zdrojů *environmentalismu.*[15]

Environmentální historie se, kromě výše uvedeno, zabývá také tím, jak jsme v průběhu času reagovali na ekologické katastrofy, jako jsou např. povodně, požáry či sucha. Pohledem do minulosti nám může historie životního prostředí poskytnout cenný pohled do současnosti a pomoci nám lépe se připravit na budoucnost. Otázkami historicko-společenského vývoje, který zapříčinil dnešní klimatickou krizi, se zabývá spousta odborníků. Níže si vybírám některé z nich a pokusím se stručně vysvětlit jejich rozdíly, jakými interpretují vliv jednotlivých kultur na míru změny životního prostředí.

Erazim Kohák, český filozof a spisovatel, se věnuje zejména ekofilozofii, která zkoumá lidské vztahy k přírodě a ekologickou krizi. Kohák se zaměřuje na to, že nejde pouze o ochranu přírody samotné, ale o zachování vztahu mezi lidmi a přírodou. Podle Koháka jsou lidé součástí přírody a neměli by se od ní oddělovat, a proto by měli mít zodpovědný přístup k životnímu prostředí. Kohák také zdůrazňuje, že udržitelný rozvoj

---

[14] KOLÁŘOVÁ, Hana. Environmentální dějiny. *Centrum pro otázky životního prostředí UK* [online]. 2005 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://www.czp.cuni.cz/enviwikidata/hk/Environmentalni_dejiny.pdf

[15] Tento pojem označuje buď a) učení (filozofické, sociologické či politické), zabývající se vztahy a vzájemným působením mezi vnějším (přírodním a kulturním) prostředím a společenským vývojem; nebo b) společenské hnutí, způsob myšlení, života i životní postoj usilující o ekologizaci ekonomiky a politiky, tj. o optimalizaci vzájemného působení společnosti a přírody.

je možný pouze tehdy, pokud změníme naše chování a hodnoty. Ve své knize Zelená svatozář vysvětluje průběh environmentálních dějin z hlediska prožívání přírody člověkem. V jednotlivých obdobích vystihuje člověka nejprve jako *lovce* a *sběrače*, v pozdějším období jako *pastýře* a *zemědělce*, v poslední řadě jako *řemeslníka* a *trhovce.* Způsob prožívání přírody se u jednotlivých kultur liší, všechny tři však sdílejí úctu k přírodě. Lovci nevládli přírodě ani v ní nehospodařili, pouze přijímali její dary, oproti přírodě stáli s vděčností, ale také bázní. Pastýři a zemědělci vnímali přírodu jako partnera, nešlo už o pocit naprosté závislosti, ani o pouhé přijímání dobra. Tehdejší člověk si uvědomoval, že může přijít sucho, záplavy a neúroda. Pro řemeslníky a trhovce již není příroda partnerem, je však cenným darem, nejsou s ní již v přímém styku, a s klesajícím vědomím přírody klesá i bezprostřední pocit závislosti. Tradiční morální postoje se soustřeďují na šetrné a úctyhodné zacházení s dary, které se jeví jako dobrovolná skromnost. Fakt, že je člověk i nadále závislý na přírodě, např. na čisté vodě, si už však tak silně neuvědomuje. Naproti tomu dnešní člověk „konzument" neuznává vlastní dobro přírody, příroda již není partnerem, nýbrž zdrojem pro nekonečné nároky nás lidí. Kohák však upozorňuje, že tyto nekonečné nároky mohou vést ke konečnému světu a antropocén přirovnává k období epidemie smrtícího nadbytku.[16]

Poněkud odlišný pohled na environmentální dějiny přináší I. G. Simmons, americký profesor geografie a filozof, jenž se zabývá především etickými otázkami v oblasti životního prostředí. Simmons věří, že máme morální povinnost chránit přírodu a všechny druhy života na planetě. Zabývá se také otázkou, jak by měl být tento ochranný závazek uplatňován v praxi. Simmons tvrdí, že bychom měli upřednostňovat zájmy přírody a životního prostředí před zájmy lidí a ekonomiky. I. G. Simmons se ve svých knihách věnuje převážně tématům z oblasti environmentální historie, dějin vědy a technologií. V jeho dílech se prolínají různé přístupy a disciplíny, včetně historie, geologie, ekologie a sociologie. Simmons si klade za cíl ukázat, jak jsou vývoj technologií, hospodářské systémy a politické dějiny propojeny s vývojem přírodního prostředí.

Jiný pohled na průběh dějin přináší izraelský historik Juval N. Harari, který ve své knize vysvětluje jednotlivá období vývoje lidské populace a jejich vztahu k životnímu prostředí na základě kognitivního a s ním ruku v ruce jdoucího kulturního vývoje. Environmentální dějiny podle něj ovlivnily revoluce kognitivní, zemědělská, vědecká a současné období, které nazývá obdobím sjednocování. Dějiny podle Hariariho směřují

---

[16] KOHÁK, E., *Zelená svatozář: kapitoly…* , s. 61–65.

ke sjednocování – *„v současnosti díky rozvoji obchodu a rozmachu světových impérií. Peníze, impéria a univerzální náboženství postupně sjednocují svět. I lidé, kteří nevěří v téhož boha a nejsou poddanými jednoho vládce, ochotně používají stejnou měnu“.*[17] Takových příkladů bychom na světě našli jistě mnoho. Uvedené revoluce vychází z vývoje myšlení počínaje vznikem rodu Homo sapiens až po současnost. Vlastnosti fylogenetické povahy jsou společné lidem i primátům. Kognitivní revoluce nastala v okamžiku, kdy se dějinný vývoj lidstva osvobodil od biologie, následně si jej vysvětlujeme na základě historických příčin a důsledků plynoucích z různorodé škály společenského chování, které utvářely naši kulturu. Není to tedy biologie, nýbrž kultura a kolektivní víra, co vede k dramatickému rozvoji lidstva a umožnuje spolupracovat velkému množství lidí, kteří se vzájemně neznají. „*Přibližně před 70 000 lety začaly organismy patřící k druhu Homo sapiens vytvářet ještě složitější struktury a hodnoty, jejichž souhrnu říkáme kultura*“[18].

Simmons se ve své knize „Global Environmental History“ věnuje historii vztahu lidstva k životnímu prostředí a zkoumá, jak člověk ovlivnil přírodu od pravěku až po současnost. Simmons se soustředí na to, jak lidská aktivita a technologické inovace ovlivnily biosféru, geologické procesy a klimatické změny. Zabývá se mimo jiné otázkou, jak jsou tyto vlivy propojeny s hospodářskými a politickými systémy a jakým způsobem tyto systémy ovlivňují ochranu životního prostředí. Analyzuje, jaké kulturní faktory ovlivňovaly pohledy lidí na přírodu v různých historických obdobích, a jak se tyto postoje promítaly do jejich vztahu k životnímu prostředí. Simmons také poukazuje na to, že hodnotové a kulturní postoje k přírodě a životnímu prostředí se v průběhu času mění a vytvářejí se nové normy a zvyklosti. K rozboru využívá různé přístupy a disciplíny, včetně historie, geologie, ekologie a sociologie. I. G. Simmons v knize „Global Environmental History“ rozděluje historii lidstva do několika období, která popisují vývoj lidského vztahu k životnímu prostředí. Období zhruba od 2,5 milionu let př. n. l. do 10 tisíc let př. n. l. nazývá shodně jako výše zmiňování autoři, obdobím *lovců* a *sběračů.* V tomto období se lidé živili převážně sběrem rostlin a lovem zvěře. Byli ovlivněni přírodními podmínkami, jako jsou klimatické změny a dostupnost potravy. Přechod pravěkých lovců a sběračů k usedlým zemědělským společnostem vedl k rozsáhlému odlesňování kvůli potřebě paliva a půdy pro zemědělství. Dalším obdobím

[17] HARARI, Y. N. *Sapiens: stručné dějiny lidstva*. Voznice: Leda, 2018. ISBN 978-80-7335-628-6. S. 298.
[18] HARARI, Y. N., pozn. 16, s. 13.

je *zemědělské* období, které trvalo přibližně od 10 tisíc let př. n. l. do roku 1750 n. l. S rozvojem zemědělství se lidé začali usazovat na jednom místě a využívat půdu pro pěstování rostlin a chov zvířat. To mělo velký vliv na přírodu a ekosystémy. Vzestup městských civilizací přinesl výzvy v podobě znečištění vody. Poslední érou je *průmyslové* období, které započalo průmyslovou revolucí a trvá do současnosti. Průmyslová revoluce přinesla nové technologie a způsob života, který měl výrazný vliv na životní prostředí. Industrializace zvyšovala nároky na spotřebu energie a surovin, v důsledku toho došlo k velkému nárůstu znečištění ovzduší a vody, intenzivní těžbě a odlesňování. Současné období od druhé poloviny 20. století do současnosti vybízí lidstvo k řešení problémů, které přinesl technologický pokrok a růst populace. Nové technologie mají ještě mnohem závažnější dopad na životní prostředí. Mimo jiné došlo např. k narušení hydrologického cyklu a ozonové vrstvy, rozsáhlé erozi půdy či dramatickému poklesu biodiverzity. Období, kdy lidstvo začalo svou činností ovlivňovat globální ekosystém Země, označujeme jako *antropocén*.

Simmons poskytuje široký přehled historických faktů a ukazuje, jak je důležité porozumět minulosti pro lepší porozumění současnosti a pro formulaci udržitelných řešení vzhledem k budoucnosti. Podle mého názoru má jeho práce významný dopad na oblast environmentálního myšlení a udržitelného rozvoje.

Podobný pohled na vzestup a pád velkých civilizací v průběhu dějin přináší Clive Ponting, britský historik, vědec a environmentální aktivista, který se zabýval mimo jiné environmentální historií. Ve své knize „Zelené dějiny lidstva“ upozorňuje mimo jiné, jak fatálním se stalo vyčerpání dostupných přírodních zdrojů, kdy došlo ke zhroucení velkých kultur. Jako odstrašující příklad uvádí případ Velikonočního ostrova.[19] Bedřich Moldan, který je primárně odborníkem na biochemii, využívá své zkušenosti ke zkoumání životního prostředí a pochopení příčin globální environmentální krize. Ve své knize „*Podmaněná planeta*“ také uvádí mnoho podobných příkladů, kdy člověk svým chováním negativně ovlivnil své životní prostředí, jak v průběhu dějin lidé ovlivňovali klima, vyčerpávali zdroje a jaké důsledky to mělo pro společnost. Pro lepší představu vybírám některé z nich. Například nadměrná těžba libanonských cedrových lesů Egypťany vedla téměř k jejich úplnému vymizení. Ke zhroucení mayské civilizace došlo v důsledku eroze půdy, zanesení vodních toků a následné ztráty produktivity

[19] PONTING, C. *Zelené dějiny světa: životní prostředí a kolaps velkých civilizací*. Praha: Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-2496-9.

agrosystémů. V Austrálii a na Novém Zélandu došlo ke ztrátě biodiverzity v důsledku zavlečení nepůvodních druhů rostlin a živočichů aj.[20]

Pro podobné případy nemusíme zajisté chodit až na druhý konec světa. Mnohdy se stačí podívat z okna. Nelze jednoznačně určit, co si naši předkové před mnoha tisíci lety uvědomovali o dopadech svého jednání na životní prostředí, můžeme se pouze domnívat. V každém případě si však myslím, že pravděpodobně není možné přirovnávat úroveň informovanosti a povědomí o dopadech lidského jednání na životní prostředí v dávných dobách k současnosti, kdy máme k dispozici obrovské množství vědeckých dat a technologií, které nám umožňují lépe chápat a monitorovat stav našeho životního prostředí. Rozdíl spočívá také v rozsahu a intenzitě negativního vlivu na životní prostředí. Historické civilizace sice také poškozovaly životní prostředí svého okolí, ale v menší míře a mnohem pomalejším tempem.

1.3 Planeta v ohrožení

Existuje stále více důkazů – a dostupné ukazatele to naznačují –, že jsme svým jednáním drasticky narušily schopnosti biosféry kompenzovat lidské zásahy a zachovat prostředí vhodné pro život nejen našeho druhu. Stále častěji nejen slýcháme, že se naše planeta blíží ke kritickému bodu zlomu, ba jsme jej už v mnoha oblastech dosáhli a je třeba neprodleně jednat, ale také čelíme důkazům, že tomu tak je.

Již téměř před čtyřiceti lety vydal Konrad Lorenz první vydání knihy „*Osm smrtelných hříchů civilizace*“. V knize varuje před dosavadním jednáním současného člověka, které podle něj bude jednou příčinou jeho pádu. Oněmi hříchy, které zkoumá a identifikuje na základě pozorovatelného, jsou ***přelidnění Země, nekonečný závod člověka se sebou samým, ničení životního prostředí, genetický úpadek, rozchod s původními tradicemi, rostoucí poddajnost lidstva k doktrínám, atomové zbraně.***[21] Myslím, že ani dnes tato kniha neztrácí na své naléhavosti, ba naopak.

Environmentální výzvy antropocénu jsou četné a složité. Fakt, že se jedná o problémy globálního charakteru, nám připomínají mezinárodní vědecká setkání, jako jsou například konference o klimatických změnách, z nichž zatím poslední proběhla na konci roku 2022 v egyptském Sharm el-Sheikhu. První větší významná konference o životním prostředí s působivým názvem „Only one Earth“ (česky Jeden svět) se konala

[20] MOLDAN, B., *Podmaněná planeta*. Praha: Karolinum, 2015, s. 15–20.
[21] LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů civilizace*. Praha: Panorama, 1990. s. 9–18.

ve Stockholmu z podnětu OSN o padesát let dříve. Vzešla z ní první zpráva tehdejšího Římského klubu[22] sepsaná do publikace s názvem *Meze růstu*, která zřetelně změnila smýšlení o environmentálních problémech na celém světě, neboť nahlas vyslovila fakt, že existují omezení, která jsou kladena na lidskou společnost ekosystémem a přírodou.

Filozof Erazim Kohák se k tomuto konceptu vyjádřil tak, že jsou to hranice, které neodpovídají našim vlastním, lidským požadavkům, ale jsou dané samotnou přírodou. Podle něj jsou tyto meze něco, co bychom měli respektovat a přizpůsobit se jim, namísto toho, abychom se snažili je překračovat. Meze růstu mohou být vnímány jako limitace pro lidský rozvoj a pokrok, ale Kohák tvrdí, že pokrok by měl být měřen spíše kvalitou života než pouze kvantitou. Dále se domnívá, že lidský rozvoj by měl být udržitelný, a zohledňovat meze růstu, aby se minimalizovaly negativní dopady lidské činnosti na přírodu a životní prostředí. Úrovně ekologického ohrožení spatřuje ve třech rovinách. Jednou je zjevné poškození životního prostředí, dále pak globální ohrožení přírody lidskou kulturou a v poslední řadě osobní odpovědnost každého jedince, což by zpomalilo zhoršující se stav naší planety.

„Dva orgány OSN, Světová meteorologická organizace (WMO) a Program OSN pro životní prostředí (UNEP), byly v roce 1988 silně znepokojeny možnou existencí změny klimatu. Založily tedy IPCC, Mezivládní panel pro změnu klimatu, který byl – a stále je – pověřen hodnocením vědeckých důkazů zkoumáním recenzované odborné literatury,“[23] aby světu poskytla vědecký pohled na podstatu změny klimatu a její politické i ekonomické dopady, dále také napomáhá politickým entitám přijímat rozhodnutí reagující na změnu klimatu. IPCC vydává pravidelně zhruba v pětiletých intervalech hodnotící zprávy, ve kterých shrnuje nejnovější informace a poznatky o aktuálních vědeckých, technických i sociálně-ekonomických aspektech změny klimatu, včetně dopadů těchto změn na životní prostředí, ekonomiku a společnost, publikuje také technické a speciální zprávy, které se věnují jednotlivým klíčovým problémům z oblasti změny klimatu.[24] Poslední z řady zpráv je Šestá hodnotící zpráva (AR6). Stejně jako

---

[22] Římský klub: mezinárodní nevládní organizace vědců, představitelů velkého průmyslu a veřejných činitelů zabývajících se mimo jiné prognózou a analýzou globálních ekologických problémů současné etapy lidské společnosti. První shromáždění proběhlo v Římě, odtud pochází název (sociologický slovník, online).

[23] GARVEY, J. *The Ethics of Climate Change. Right and Wrong in a Warming World.* Praha: Filosofia, 2018. ISBN 978-80-7007-563-0. S. 28.

[24] MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČR. Mezivládní panel pro změnu klimatu IPCC. *Mzp.cz* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-08]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/mezivladni_panel_pro_zmenu_klimatu

předchozí zprávy se skládá ze tří částí (Fyzikální základy; Dopady změny klimatu, adaptace a zranitelnost; Zmírňování změny klimatu). V letech 2021 a 2022 byly tyto části postupně zveřejněny jednotlivými pracovními skupinami.

První část byla zveřejněna v srpnu 2021 a shrnuje aktuální stav výzkumu klimatických změn a předpovídá budoucí scénáře vývoje klimatu na Zemi. Zaměřím se převážně na poznatky týkající se pozorovaných a odhadovaných rizik, a to jak v krátkodobém, tak i střednědobém a dlouhodobém horizontu. Tato rizika poskytují rámec pro pochopení nevratných změn klimatu vyplývající z dynamických interakcí mezi ohrožením, expozicí a zranitelností lidských a ekologických systémů.[25]

Vzhledem k obsáhlosti celé zprávy si vybírám pouze některé pozorované a odhadované dopady a rizika. Záměrem je, že tato zjištění potvrzují vliv lidské společnosti na klimatickou změnu a naši odpovědnost za další současně probíhající neklimatické globální změny.

- *Země se rychle otepluje. Průměrná teplota na povrchu Země se od předindustriální doby zvýšila o 1,1 °C (pozn.: některé zdroje uvádí až 1,3 °C) a v průběhu 21. století se očekává další zvýšení teploty mezi 1,5 až 4,5 °C.*
- *Globální oteplování, které by v krátkodobém výhledu dosáhlo 1,5 °C, by způsobilo nevyhnutelné zvýšení četných nebezpečných klimatických projevů a představovalo by vícečetná rizika pro ekosystémy. Četné suchozemské, sladkovodní, pobřežní i mořské ekosystémy budou vystaveny velkému riziku ztráty biodiverzity. Ztráta biologické rozmanitosti, úbytek sladké vody, zvyšování hladiny moří, zvyšující se teplotní limity v některých oblastech budou ohrožovat existenci lidí, následkem mohou být násilné konflikty a migrace.*
- *Úroveň jednotlivých rizik pro veškeré důvody k obavám je oproti páté zprávě hodnocena jako velmi vysoká.*
- *V dlouhodobém výhledu jsou rizikové klimatické scénáře závislé na míře globálního oteplení, dopady však budou mnohonásobně vyšší, než se doposud předpokládalo. Rozsah škod silně závisí na přijatých mitigačních a adaptačních opatřeních.*

---

[25] PÖRTNER, H. O. et al. *Dopady, adaptace a zranitelnost* [online]. Praha: Český hydrometeorologický ústav, 2022 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zprava_pracovni_skupiny_ipcc/$FILE/OEOK-IPCC_WGII_report_oprava_CZ-20150227.pdf

- *Změna klimatu negativně ovlivnila fyzické zdraví lidí na celém světě a duševní zdraví lidí v hodnocených regionech.*
- *Zranitelnost ekosystémů a lidí vůči změně klimatu se výrazně liší mezi regiony i uvnitř nich, přičemž největší rizika představuje pro chudé státy, které nemají dostatečné prostředky na adaptaci.*
- *Degradace a ničení ekosystémů zvyšuje zranitelnost lidí a snižuje schopnost ekosystémů, společenství a jedinců přizpůsobit se klimatické změně.*
- *Budoucí zranitelnost ekosystémů závisí na současném a budoucím vývoji společnosti.*
- *Snížení emisí skleníkových plynů je klíčové pro zabránění nejhorším důsledkům změny klimatu. Klimatické cíle do roku 2030 nelze dosáhnout pouze prostřednictvím stávajících politik.*[26]

Šestá hodnotící zpráva AR6 jasně uvádí, že lidé jsou hlavní příčinou změny klimatu. Mezi vědci panuje v této věci silný konsenzus. Jejich závěry se opírají o množství vědeckých důkazů získaných například měřením koncentrací skleníkových plynů v atmosféře, měřením teploty a meteorologickým pozorováním, teplotními záznamy z geologických vrstev a jinými.

Otázkou globálních rizik, která mohou ovlivnit budoucnost naší planety a všeho živého, se zabývá mnoho autorů. Vybírám si dva, jejichž myšlenky a poznatky napomáhají k ucelenému pohledu na problematiku globálních environmentálních problémů.

Jedním z nich je Nick Bostrom, švédský filosof, profesor a také zakladatel Future of Humanity Institute na Oxfordské univerzitě. Věnuje se především problematice existenciálních rizik, tedy rizik, která by mohla vést ke katastrofálnímu úbytku lidských životů, nebo dokonce k vyhynutí lidstva a také otázkám transhumanismu. Nicméně ve své knize „Global Catastrophic Risks“ také zmínil některá globální environmentální rizika, která mohou představovat hrozbu pro budoucnost lidstva[27].

Bostrom rozděluje jednotlivá rizika na ***existenciální***, která mohou být natolik destruktivní, že mohou vést k úplnému zániku života na Zemi, a ***globální*** katastrofická

---

[26] PÖRTNER, H. O. et al. Dopady, adaptace a zranitelnost [online]. Praha: Český hydrometeorologický ústav, 2022 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zprava_pracovni_skupiny_ipcc/$FILE/OEOK-IPCC_WGII_report_oprava_CZ-20150227.pdf

[27] NICK BOSTROM. Nick Bostom's Home Page. *Nickbostrom.com* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://nickbostrom.com/

rizika, jež mohou ohrozit lidský blahobyt a kvalitu života, a stejně tak udržitelný rozvoj budoucí populace na celosvětové úrovni. Tato rizika rozděluje podle původu na rizika *antropogenní* a *neantropogenní* a dále klasifikuje podle intenzity od sotva postřehnutelných až po terminální, tedy způsobující smrt či citelně a trvale snižující kvalitu života. Jedním z celosvětových katastrofických rizik, jež mě zaujala a uvádím je jako příklad, jsou globální nerovnosti a sociální konflikty, které mohou vzniknout v důsledku nerovnoměrného rozdělení zdrojů, přístupu ke zdravotní péči a vzdělání i dalších faktorů. Tyto nerovnosti mohou vést k různým druhům násilí, konfliktů a destabilizace a mohou být potenciálně nebezpečné pro celou společnost. Existenciální rizika jsou podle Bostroma považována za zvláště nebezpečná a vyžadují proaktivní řešení. Mezi nejzávažnější existenciální rizika antropogenního původu řadí především umělou inteligenci, dále pak bio- a nanotechnologie, environmentální katastrofy zapříčiněné člověkem, válečné konflikty, včetně jaderné hrozby, a populační růst.[28]

Dalším z globálních katastrofických rizik, které zde doposud nebylo zmíněno, a Bostrom o něm také píše ve své knize, je klimatické inženýrství, které se v posledních letech snaží technologiemi ovládnout chod přírody. Před možnými riziky, která mohou tyto technologie představovat, neboť nejsou jejich možné dopady doposud probádány, varuje i UNEP.[29]

Druhým autorem, který se rovněž věnuje otázkám existenciálních rizik, je Toby Ord, filozof zabývající se jednak etikou globálního zdraví, jednak také výzkumem rizik ve vztahu k dlouhodobé budoucnosti lidstva.[30]

Ve své knize „The Precipice: Existential Risk and the Future of Humanity" kategorizuje, podobně jako Bostrom, různé typy nebezpečí, které ohrožují budoucnost lidstva a planetárního systému. Toby Ord definuje existenciální riziko jako riziko ohrožení existence celého lidstva nebo výrazného a nenapravitelného poškození jeho budoucích možností[31]. Ord na základě vědeckých poznatků a dat systematicky analyzuje tato rizika, pokouší se určit, s jakou pravděpodobností nastanou, a jaké následky mohou mít. Mimo jiné nabízí řešení a doporučení, jak se s nimi vypořádat. Vyzývá také k většímu

---

[28] BOSTROM, N. a M. M. ĆIRCOVIĆ. *Global Catastrophic Risks*. Oxford: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-198-57050-9. S. 2–7.

[29] KARLÍK, T. Klimatické inženýrství zatím není řešení. In: *Ct24.ceskatelevize.cz* [online]. 2. 3. 2023 [cit. 2023-03-6]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/3568799-klimaticke-inzenyrstvi-zatim-neni-reseni-uvedla-osn-nazor-muze-zmenit-pokud-soucasna

[30] ORD. T. Toby Ord. *Tobyord.com* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: http://www.tobyord.com/

[31] ORD, T. *Nad propastí: existenční riziko a budoucnost lidstva*. Praha: Argo. 2022, s. 54.

zapojení vědců a veřejnosti do této problematiky.

Za rizika neznámého původu označuje taková, o kterých momentálně nemáme dostatek informací, ale mohla by být existenčně ohrožující, nelze u nich jednoznačně určit pravděpodobnost výskytu ani možné nežádoucí následky. Tato rizika mohou být způsobena neznalostí vědeckých zákonitostí nebo technologických možností a mohou mít globální dopad na civilizaci. Příkladem rizik neznámého původu může být tzv. Grey Goo, což je hypotetický scénář, kdy by nanoroboti mohli nekontrolovaně reprodukovat a přeměňovat veškerou hmotu na další nanoroboty. Dalším možným rizikem neznámého původu může být vytvoření umělé inteligence, která by se dokázala nekontrolovaně zdokonalovat a nakonec by se stala mnohem mocnější než lidstvo. Tato nekontrolovatelná reprodukce by podle Orda mohla být způsobena například vadou v programování, chybou v koncepci, či dokonce záměrně. Toby Ord zdůrazňuje, že bychom měli být ostražití a pečlivě přemýšlet o tom, jaké technologie a inovace vyvíjíme, a jaký mohou mít dopad na život na naší planetě. Měli bychom se snažit minimalizovat rizika, která s sebou tyto nové technologie přinášejí, a vyvíjet ochranná opatření, aby se nebezpečí „Grey Goo" a jiných existenciálních rizik nestala skutečností. Ord zdůrazňuje, že existenciální rizika jsou jedinečná tím, že jejich následky by byly natolik vážné, že by způsobily zánik celého lidstva nebo výrazné a nenapravitelné poškození jeho budoucích možností. Proto si zaslouží zvláštní pozornost a přístup.[32]

Ord nabízí také možnost, jak těmto rizikům předejít, poskytuje možná řešení a doporučení, jak se těmto rizikům vyhnout, jak snížit pravděpodobnost vzniku těchto hrozeb, jak se s nimi vypořádat a jak zajistit budoucnost pro další generace. Zaměřuje na tři oblasti, které by měly být podle něj prioritní: prevence, připravenost a omezování škod. V rámci těchto oblastí nabízí autor několik konkrétních doporučení, například větší investice do výzkumu a vývoje nových technologií, vytvoření mezinárodního orgánu pro prevenci globální katastrofy, podporu vzdělávání a podporu aktivit, které by mohly omezit škody v případě, že by se některé z rizik realizovalo.[33]

Globální environmentální krize je jeden z největších problémů, kterým čelíme v současné době. Tato krize má mnoho příčin a je důležité jim porozumět, abychom mohli najít efektivní řešení a zabránit dalšímu zhoršování situace.

---

[32] ORD, T., *Nad propastí: existenční …* , s. 182–188.
[33] Tamtéž, s. 223–252.

Za příčiny globální environmentální krize je považován člověk a období antropocénu, které je spojeno s ekonomickým růstem, rostoucí globální populací a společenským rozvojem, tyto příčiny jsou vzájemně propojené. Evoluční dopady lidstva byly patrné již před 15 000 lety, kdy vstoupilo do nové fáze interakcí s ostatními druhy. Období, které nazýváme Antropocénem, však odstartovalo fázi, kdy enormně stoupla rychlost extinkcí a devastace je mnohem zřetelnější. Toto velké zrychlení rapidně proměnilo planetu.[34]

Bedřich Moldan argumentuje, že hlavní příčinou environmentální krize je náš současný způsob života, který prošel hlubokou proměnou, a obrovský nárůst vlny pokroku, která postupně změnila svět okolo nás. Industrializace byla umožněna rozsáhlým nástupem nových technologií a odstartoval nadměrnou spotřebu přírodních zdrojů, ubývá rozmanitosti a přibývá produkce odpadů a emisí skleníkových plynů, souvisejících s lidskými aktivitami. Další příčinu vidí Moldan ve společnosti, která se stala v zásadě demokratickou, a její správa a sebereflexe se tak naprosto radikálně změnily. Posledním, neméně významným prvkem je moderní kapitalismus, jehož duch vnáší lidem do jejich myslí potřebu blahobytu, jejíž cíle naplní skrze ekonomický růst.[35]

Stephen Gardiner poukazuje na další příčinu environmentální krize - morální selhání naší společnosti. Tvrdí, že nedostatečná odpovědnost a bezohlednost jednotlivců, společností a států vůči přírodě je zodpovědná za mnohé z environmentálních problémů, jako jsou klimatické změny, ztráta biodiverzity a znečištění.[36]

Rostoucí globální populace způsobuje na mnoha místech planety velké problémy. Demografický růst souvisí s nárůstem spotřeby a produkce, rozvoj městských oblastí vyvíjí obrovský tlak na přírodní prostředí. V současnosti také rostou obavy o jiné aspekty růstu populace, a to je výrazná změna ve struktuře, především trend stárnutí.[37]

---

[34] THUNBERG, G. *Kniha o klimatu*…, s. 9–13.
[35] MOLDAN, B., *Podmaněná planeta*…, s. 17–18.
[36] GARDINER, Stephen. *A Perfect Moral Storm*, Oxford: Oxford Press University. 2011, s. 2.
[37] MOLDAN, B., *Podmaněná planeta…* , s. 29–31.

Další příčinou globální environmentální krize je neúčinnost a nedostatečná implementace národních politik, které by měly vést k ochraně přírody a udržitelnému využívání zdrojů, což ještě zhoršuje celou situaci. K možným příčinám globální environmentální krize se řadí také malé povědomí a informovanost veřejnosti o této problematice. Nedostatek povědomí o environmentální krizi a jejích dopadech může vést k nízkému zapojení občanů do ochrany přírody a následně k neefektivitě environmentálních politik.

V závěru lze konstatovat, že globální environmentální krize má mnoho příčin a řešení této situace vyžaduje celosvětovou spolupráci a zodpovědnost každého jednotlivce. Individuální i vládní reakce jsou primárně funkcí hodnot.

2 Environmentální etika, morální filozofie a vzájemná provázanost

Tato kapitola je náhledem do ekologické etiky a otázek morální odpovědnosti za environmentální problémy. V úvodu vymezuje pojem environmentální etika. Dále se zabývá ekologickou krizí z různých perspektiv. Objasňuje otázky konkrétního jednání a bariéry, jejž neumožňují jednotlivcům a společenstvím účinně problémy životního prostředí řešit. V závěru se snaží přijít s možnými konkrétními postupy řešení klimatické krize, které by byly komplexní pro potřeby globalizované společnosti.

2.1 Vymezení pojmu environmentální etika

Tento relativně nový obor již dlouho existující disciplíny etiky reflektuje převážně mravní aspekty v oblasti environmentální problematiky a v posledních desetiletích nabývána významu. S vědomím klimatických změn a dalších environmentálních problémů roste potřeba brát při rozhodování ohled na životní prostředí. Znamená to tedy uvědomit si, že životní prostředí je nedílnou součástí našich životů a naše činy na něj mohou mít zásadní vliv. Zahrnuje to také uznání vnitřní hodnoty životního prostředí a jeho důležitost nejen pro nás, ale i pro jiné živočišné druhy a vytvoření etického rámce, který bude řídit naše jednání. Environmentální etika se snaží hledat důvody a vysvětlení pro hodnoty, jež lidé uznávají.

Dalajlama považuje environmentální etiku za důležitou součást řešení globální krize životního prostředí a zdůrazňuje potřebu změnit náš přístup k přírodě a přijmout etické zásady, které hrají důležitou roli při řešení globální krize životního prostředí, jako součást udržitelného životního stylu. Podle něj je nezbytné, aby byla zohledněna etika v našem chování a rozhodování, nejen v oblasti přírodního prostředí, ale všude. Dalajlama rovněž poukazuje na to, že stávající systémy hodnot a etiky se často soustřeďují na lidské potřeby a prospěch, přičemž příroda a ostatní tvorové jsou vnímáni pouze jako zdroje, které mohou být využity pro lidský prospěch. Toto myšlení však podle něj vede k využívání přírodních zdrojů v neudržitelném rozsahu a ke ztrátě biodiverzity[38].

Klimatická změna představuje obrovské etické dilema, jelikož má dalekosáhlé důsledky pro současné i budoucí generace a pro život na naší planetě obecně. Existuje

[38] DUNNE, J. D. a D. GOLEMAN, ed. *Ekologie, etika a změna klimatu: Dalajlama v dialogu se světovými odborníky*. Praha: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-254-7. S. 17–20.

několik etických aspektů klimatické změny. Všechny tyto etické zásady představují výzvy při rozhodování ohledně životního prostředí a klimatické změny. Musíme se zamyslet a uvědomit si, jaký dopad má naše činnost na klima a životní prostředí a jak můžeme jednat v souladu s etickými principy.

„*Jde o soubor zásad a pravidel, která člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování se vším lidským světem.*“ Kohák ještě pro účely své knihy tento pojem zpřesňuje. Ekologická etika je podle něj soubor zásad trvale udržitelného soužití lidstva se vším biotopem, potažmo hledání téhož. Kohák také poukazuje na slovní spojení „by se měl“, které staví do rozporu s tím, jak se člověk chová ve skutečnosti. Smyslem ekologické etiky je podle něj stanovení takové strategie lidského pobývání na Zemi, aby byl život dlouhodobě možný a stál za to.[39]

Dělení, které představuje dva základní přístupy v environmentální etice, vysvětluje profesorka Clare Palmerová ve svých rozmluvách s Jeho Svatostí dalajlamou. První přístup staví do středu veškerého zájmu člověka, má tedy výrazně antropocentrický charakter. Tento přístup kladně hodnotí přínosy, které příroda přináší lidem a považuje je za důležité. V tomto smyslu hovoříme o *etice orientované na člověka*. Druhým přístupem je *etika neorientovaná na člověka*, kde člověk není centrálním prvkem, ale jsou jím všechny cítící organismy a entity, které jsou živé. Non antropocentrický přístup klade důraz na ochranu přírodního prostředí a ochranu druhů.[40]

Oba tyto přístupy mají své výhody i nevýhody a v praxi se často používají v kombinaci. Nicméně zatímco etika orientovaná na člověka může podporovat lidské potřeby a zájmy, může také znamenat ignorování vlivu lidské činnosti na přírodu a na další formy života. Na druhé straně etika neorientovaná na člověka může být kritizována za to, že ignoruje lidské potřeby a omezuje rozvoj a pokrok lidské civilizace.

Podrobný pohled na nejvýznamnější teorie a perspektivy environmentální etiky nabízí Kohák, který různá pojetí klasifikací environmentální etiky obohacuje o vlastní myšlenky a názvy.

Antropocentrismus má kořeny jak ve zkušenostech, kdy se člověk stává svrchovaným pánem svého světa, tak v myšlenkových představách, kdy se lidé odvracejí od víry a ztrácí živé vědomí boží přítomnosti a subjektivity mimolidských bytostí. Jde tedy o pojmenování pro prožívanou skutečnost, která vychází ze škály lidských postojů.

---

[39] KOHÁK, E., *Zelená svatozář: kapitoly*…, s. 17.
[40] DUNNE, J. D. a D. GOLEMAN, *Ekologie, etika a změna*…, s. 101–103.

Kohák jej poměrně výstižně nazývá „krátkozrakým sobectvím“. V jeho podání jde o etický model tzv. *vznešeného lidství*, jehož význam je dvojznačný. Jednak může označovat sobecky kořistnický způsob života, ale smí být i modelem přiměřené skromnosti pečujícího pastýře. V moderním světě, který je plný umělých věcí vytvořených jen pro lidské potřeby, může být snadné si myslet, že člověk je zdrojem všeho smyslu a hodnoty. Toto přesvědčení může být způsobeno zkušenostmi a ne vždy se musí shodovat s realitou. Kupříkladu rostliny a živočichové si rostou a žijí vlastními životy, kdežto třeba obyčejný hrnek jako předmět denní potřeby by nebyl ničím, kdyby člověku nedával nějaký smysl či hodnotu. Antropocentrismus tedy zastává názor, že pouze lidé by měli být primárním hlediskem při přijímání etických rozhodnutí týkajících se životního prostředí a jiných druhů. Všechna pozornost se soustřeďuje především na lidské zájmy i potřeby a klade je na první místo. Lidé jsou považováni za centrum vesmíru a jakékoliv hodnoty, včetně významu živých organismů a neživé přírody, jsou vnímány jako perspektivní zdroj pro uspokojování lidských potřeb. Význam ochrany přírody je tak čistě praktický, případně jsou zdroje chráněny pro jejich estetickou či jinou hodnotu, vždy však posuzované z pohledu člověka. Primárním hlediskem při přijímání etických rozhodnutí týkajících se životního prostředí jsou tedy užitečnost - případně škodlivost pro člověka. Ochrana přírody se pojí s ochranou lidských potřeb a zájmů, nicméně je přezíravá k ostatním živým bytostem. Antropocentrický přístup bývá často kritizován za to, že nebere v úvahu práva ne-lidských druhů a environmentálních systémů. Kohák poukazuje na to, že by v některých případech stačilo změnit naše postoje a usilovat o šetrný způsob života, který nutně nemusí být sobecký[41] „*Přesto může i tento způsob vést k environmentálně uvědomělému chování*“[42].

Extrémní formu, tzv. arogantní *antropocentrickou etiku*, jejíž myšlenkové směry popírají nebo odmítají řešit odpovědnost člověka vůči ostatním formám života, ignorují dlouhodobé dopady na životní prostředí a ostatní druhy, zmiňuje ve svém článku Matějček[43]. Tento směr se soustřeďuje hlavně na krátkodobé výhody a často vede k nadměrnému využívání přírodních zdrojů, znečištění a ztrátě biologické rozmanitosti.

---

[41] KOHÁK, E., *Zelená svatozář: kapitoly*…, s. 67–73.

[42] MATĚJČEK, T. Environmentální etika – výzva pro geografické vzdělávání. *Geografické rozhledy* [online]. 2011, roč. 21, č. 2, s. 22–23 [cit. 2023-03-25]. ISSN 1210-3004. Dostupné z: https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/474/pdf

[43] Tomáš Matějček – sociální geograf, vědecký pracovník zabývající se mimo jiné otázkami životního prostředí a environmentálního vzdělávání, působí jako vedoucí katedry na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Takový přístup však není trvale udržitelný.[44]

Biocentrismus je další perspektivou v otázkách etiky životního prostředí. Zaměřuje se na hodnoty a práva všech druhů živých organismů, nikoliv pouze na lidské zájmy. Kohák ji prostě nazývá *„etikou úcty k životu"*. Smyslem je podřízení lidského života rytmu přírody. Biocentrismus, jak uvádí Kohák, má své kořeny především v práci Alberta Schweitzera, která v mnohém připomíná etiku dobrovolné skromnosti. Neničit nic zbytečně, tak jako žnec při cestě z louky, kterou celý den kosil, nezašlápne zbytečně jediný květ, je hlavním mottem Schweitzerovy filosofie. Hodnota a smysl přírody jsou v tomto pojetí odvozovány od její posvátnosti. Člověka staví na úroveň ostatních živých tvorů. Podle biocentrismu má každý druh svou vlastní hodnotu a důstojnost, a měl by být respektován a chráněn. Tento pohled tedy zastává názor, že všem živým organismům by měla být při etických rozhodnutích věnována stejná pozornost. Stoupenci biocentrismu zastávají názor, že každá živá věc usiluje o své vlastní dobro a že docílení těchto dober představuje niternou hodnotu. Pro jednotlivého živočicha toto dobro znamená příležitost prožít svůj život naplno, jak odpovídá jeho druhu. Abychom tuto hodnotu jednotlivým živočichům mohli přisoudit, musíme nejprve definovat, co je pro konkrétního tvora dobré a k čemu je užitečný. Podle Koháka biocentrismus respektuje tři přesvědčení. Prvním je rovnoprávnost lidí a ostatních živočišných druhů ve společenství všech bytostí na Zemi. Druhým je přesvědčení, že život na Zemi je soustavou vzájemných závislostí. Poslední pak vyžaduje uznání, že každý člen biotického společenství má hodnotu už jen tím, že existuje, prostým bytím.[45] Podle Garveyho jsme to my, kdo vnáší do světa hodnoty, které jsou v lidském pojetí dvojího druhu, niterné a instrumentální. Měřítkem obojího jsme opět my, lidé. Odklonem od antropocentricky určovaných hodnot se filozofové snaží rozšířit lidský hodnotový systém i na jiné tvory, volají po nových hodnotách a přidávají do seznamu hodnost stále nové a nové věci. *„Biocentrismus se v jistém smyslu snaží dostat nás z centra zájmu a možná nás posunout k objektivnějšímu, nelidskému způsobu hodnocení."*[46] Jedním z předních filozofů, který rozšířil lidský hodnotový systém o práva zvířat, je Peter Singer. Filozofický základ střetu lidí s ostatními zvířaty nachází Singer, podobně jako v případě otroctví, v demokratické revoluci. Nerovnoprávnost, nadřazenost jednoho druhému, se příčí demokratickým návykům a postojům. V současnosti proto vznikají otázky, které jsme si před demokratickou revolucí nekladli, a to, zda jsou lidé

---

[44] KOHÁK, E., *Zelená svatozář: kapitoly*…, s. 22.
[45] KOHÁK, E., *Zelená svatozář: kapitoly*…, s. 86.
[46] GARVEY, J., pozn. 22, s. 86–88.

opravdu „vyšší“ druh a zda je to v tomto případě opravňuje k bezohlednosti k „nižším“. Singerovi jde převážně o moralitu vztahů k druhému. Podle něj se to jeví naprosto jednoznačné: žádný z rozdílů mezi člověkem a jeho mimolidskými bližními není morálně relevantní. Žádný neopravňuje nadřazenost a diskriminaci. Podle Singera je prostě schopnost trpět, cítit bolest, ztrátu, dostatečným důvodem pro ohleduplnost. Kdokoliv a cokoliv žije, může trpět a zahynout, se snaží vyhnout záhubě a utrpení. Proto považuje každou krutost ke zvířatům za naprosto nepřijatelnou a hlavním mottem jeho filozofie je „svoboda zvířat“. Přestože jsme rozliční a máme různé potřeby, máme stejná práva k jejich naplnění.[47]

Jiným možným přístupem je *ekocentrismus*. Tento postoj zastává názor, že při etických rozhodnutích by měly být brány v úvahu celé ekosystémy, zaměřuje se na vztahy mezi živými organismy a neživou přírodou. Ekosystémy mají podle této perspektivy vlastní hodnotu a důstojnost, a měly by být chráněny jako celek. [48] Aldo Leopold, autor koncepce „Land ethic“,[49] zdůrazňuje, že příroda by měla být vnímána jako společenství všech druhů, včetně neživých objektů, a veškeré naše činy by měly respektovat hodnotu a integritu přírody. Podle Leopoldových představ by lidé měli jednat tak, aby zachovali rovnováhu v přírodních systémech. Hodnota se neodvozuje od člověka, ani ze života, nýbrž z rovnováhy celého ekosystému. Význam jednotlivých druhů či určitých jedinců podléhá významu funkčního celku. Leopoldovými slovy „*správné je to, co přispívá k zachování integrity, stability a krásy celého společenství života (biotic community). Nesprávné je všechno, co vede k opaku“*.[50] Kohák ve své knize zmiňuje radikálnější koncepci, která rozvíjí a posouvá ekocentrismus k zájmům kolektivu, které řadí nad zájmy jednotlivce. Tato etika popírá hodnotu radosti a bolesti jedince, a pouze zdůrazňuje důležitost zachování celku. Kohák tuto evoluční moralitu nazývá „etika záchranného člunu“, podle přirovnání k potápějícímu se člunu přeplněného pasažéry, kteří se všichni utopí, pokud někteří člun dobrovolně neopustí. Ve skutečnosti se jedná o takové chování nás všech, které udrží naši Zemi pro další generace a zajistí lidstvu bytí v budoucnu. Tato tzv. *evoluční etika* je spojována s Garrettem Hardinem, americkým filozofem. Hardin

---

[47] KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly*…, s. 42–46.
[48] Tamtéž, s. 94.
[49] Land ethic česky „Etika Země“ je studie, na které Leopold pracoval před svou smrtí jako poradce pro OSN. *„Etika Země mění roli Homo sapiens z dobyvatele biotického společenství na prostého člena a občana tohoto společenství. Znamená to respekt ke svým členům a ke komunitě jako takové“* (Aldo Leopold).
[50] KOHÁK, E., *Zelená svatozář: kapitoly*…, s. 97.

tvrdí, že aby bylo zachováno kulturní dědictví a přežití naší planety, je nutné omezit počet obyvatel. Proto Hardin odmítá jakoukoli pomoc zemím třetího světa, která by nevedla k udržitelnosti, a tvrdí, že každý zachráněný život znamená ohrožení budoucích generací a celé planety. Hardin používá metaforu „tragédie obecní pastviny", pomocí níž vysvětluje, že pastvina může uživit jen určitý počet ovcí, přičemž přemíra ovcí povede ke kolapsu celé pastviny. Tímto dilematem se ještě budu ve své práci podrobněji zabývat.

Další možným přístupem je *teocentrismus*, jenž vychází z posvátnosti přírody i úcty k božímu stvoření a Kohák jej nazývá „etikou bázně Boží". Základním předpokladem teocentrismu je, že lidé mají odpovědnost za péči o přírodu, kterou jim Bůh svěřil, a že mají jednat tak, aby ochránili jeho stvoření a respektovali jeho záměry. Mezi významné teocentrické autory v rámci environmentální etiky patří například Lynn White, který argumentoval, že antropocentrismus v západní kultuře je přímo spojen s křesťanskou teologií. Podle Whita byla křesťanská koncepce, kdy Bůh dal lidem moc nad přírodou, zodpovědná za vývoj antropocentrického přístupu k přírodě. Teocentrický pohled na řád přírody klade Boha do středu zájmu a říká, že všechno v přírodě bylo stvořeno pro určitý účel a že lidé mají morální povinnost plnit Boží vůli. Zážitek víry, ono prvotní střetnutí s posvátnem, je ale o něčem jiném než o pouhém formálním „náboženství". Proto když prvotní či „přirozený" lidský postoj k přírodě označíme jako „teocentrický", není to v onom hluboce pokleslém smyslu církevní pověrčivosti. Příroda má v tomto pojetí přesahující rozměr v podobě posvátnosti, se kterou se někteří lidé setkávají v zážitku víry. Tento přístup bývá často spojován s náboženskými přesvědčeními, a v rámci environmentální etiky přináší tedy náboženský pohled na ochranu přírody, a zavazuje nás k jednání v souladu s Božími záměry. Zároveň se však musíme snažit najít kompromis mezi náboženskými zásadami a potřebami udržitelnosti naší planety a životního prostředí. Příroda je prostředkem projevu Boží síly a jeho přítomnosti v tomto světě. Je něčím tajemným, neuchopitelným nebo nevysvětlitelným, co přesahuje lidské chápání a ovlivňuje ho způsobem, který zahrnuje jak hrůzu či děsivost, tak fascinaci či kouzlo. Teocentrické pojetí environmentální etiky si tedy můžeme vykládat tak, že Bůh nám předal Zemi a pověřil nás její správou, ale jemu jsme také zodpovědní za to, jak se k ní chováme.[51]

Naturalismus je směr, který vychází z předpokladu, že správné je to, co je přirozené. Tento pohled tvrdí, že příroda má hodnotu sama o sobě, nezávisle na tom, zda ji lidé

[51] KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly*…, s. 67 - 69.

využívají, nebo ne. Optimálním řešením konfliktů je v tomto případě „řád přírody“. Naturalistický přístup se často spojuje s obhajobou zachování biodiverzity a ochrany přírodních ekosystémů. Tento přístup zmiňují pouze někteří autoři, jedním z nich je například Dlouhá.[52]

Posledním směrem v environmentální etice, který pro potřeby této práce zmiňuji, je *ekofeminismus*. Tento koncept zviditelňuje spojitost útlaku žen s problémy ochrany životního prostředí. Klade důraz na propojení diskriminace a zneužívání žen s environmentálními problémy, jako jsou ničení přírody a vymírání druhů. Spojitost vidí převážně v panském postoji této společnosti, která utiskuje nejen ženy, ale například i staré, chudé či jiné mimolidské bytosti. Představitelé této koncepce se domnívají, že zacházení s přírodou je vedeno mužskými hodnotami, a zdůrazňuje nutnost rovnováhy mezi oběma pohlavími, stejně jako harmonii mezi dalšími přírodními složkami, které jsou rovnocennou součástí globálního ekosystému. V tomto pojetí jsou nejen ženy, ale i příroda a všechno slabší chápány jako objekt patriarchálního útisku. Autorkou a hlavní představitelkou ekofeminismu byla Val Plumwood, australská filozofka, která poprvé identifikovala dualismus člověk vs. příroda jako jeden ze série genderových dualismů.[53]

Je důležité si uvědomit, že jednotlivé směry environmentální etiky se navzájem prolínají a mohou mít společné prvky. Pro lepší přehlednost jsem výše uvedené směry shrnula do tabulky. Tato tabulka je pouze orientační a nemusí být zcela přesná, pro požadavky této práce je však dostačující.

Tabulka 1: Přehled teorií environmentální etiky

Přístup/pojetí	**Nejvyšší uznávané hodnoty**
antropocentrismus	lidský život, zdraví, potřeby
biocentrismus	všechny podoby života
ekocentrismus	zdraví ekosystémů a funkčních celků
teocentrismus	Bůh a vůle Boží, náboženské hodnoty
naturalismus	přirozenost a nenarušenost přírody
ekofeminismus	genderová rovnoprávnost, pluralita

[52] DLOUHÁ, J. Ekologická etika – na pomezí etikety a revoluční ideologie. *Envigogika* [online]. 2007, roč. 2, č. 1 [cit. 2023-04-02]. DOI: 10.14712/18023061.13. Dostupné z: https://envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/13
[53] KOHÁK, E., *Zelená svatozář: kapitoly*…, s. 126–132.

Pro lepší pochopení tří základních přístupů v environmentální etice jsem zvolila tabulku, která poskytuje odpovědi na konkrétní otázky z různých úhlů pohledu.

Tabulka 2: Otázky životního prostředí: pohledy různých přístupů

Otázka	Antropocentrismus	Biocentrismus	Ekocentrismus
Jaké jsou argumenty v otázkách konzumace masa?	Nadměrná konzumace masa ohrožuje zdraví. Lidské potřeby jsou důležitější než práva zvířat.	Ohrožuje právo na život a integritu. Nedůstojné podmínky ve velkochovech.	Chov hospodářských zvířat ohrožuje ekologickou stabilitu. Je náročný na prostor, vodu a energii.
Je relevantní používat pesticidy a herbicidy?	Jsou nezbytné pro zajištění výživy lidí.	Mají negativní dopad na životní prostředí a zvířata.	Můžou negativně ovlivnit funkci a stabilitu celých ekosystémů.
V čem spočívá význam ochrany biodiverzity?	Některé organismy představují zdroj potravy a léčiv. Jsou zdrojem pro udržení prosperity lidské společnosti.	Všichni živí tvorové mají stejné právo na život a je nezbytné je udržet a chránit.	Každý organismus plní určitou funkci, jeho ztráta může ohrozit funkci celého ekosystému.
Jaký je význam lesů?	Kácení zajišťuje prosperitu lidské společnosti, dřevo je komoditou a zdrojem energie.	Lesy jsou samy o sobě cenné a mají právo existovat bez zásahu člověka.	Lesy jsou důležité pro záchranu biodiverzity a zachování ekosystémů.
Jak ovlivňuje těžba fosilních paliv budoucnost planety?	Je nezbytná pro zajištění energie pro lidskou populaci.	Přispívá ke globálnímu oteplování a znečištění.	Má negativní dopad na celé ekosystémy.
Jaká jsou rizika nadměrné dopravy a produkce výfukových plynů?	Výfukové plyny a hluk ohrožují zdraví lidí.	Fragmentace krajiny brání migraci živočichů. Ohrožuje životy zvířat.	Produkce emisí ohrožuje klimatickou stabilitu Země.

Na závěr se zaměřím na definici dvou přístupů v ekologii, které se liší v několika zásadních aspektech, jako jsou například chápání přírody, etické hodnoty či způsob interpretace zjištěných environmetálních problémů. Jsou jimi tzv. mělká a hluboká ekologie.

Mělká ekologie je přístup, který se zaměřuje na následky lidského konání vůči přírodě. Vychází z předpokladu, že ekosystémy jsou základem pro společenskou i hospodářskou činnost a klade důraz na pragmatičnost a aplikovatelnost ekologických znalostí. Potřebou ochrany životního prostředí a udržitelným rozvojem se zabývá zejména v případě, kdy ekologická krize brzdí ekonomický rozvoj a ohrožuje zájmy společnosti. Soustředí se převážně na řešení konkrétních následků určitých problémů v oblasti životního prostředí, jako jsou například snižování emisí skleníkových plynů nebo ochrana určitého území či konkrétních živočišných druhů. Cílem mělké ekologie je tedy minimalizovat negativní dopady lidí na přírodní prostředí, a zajistit tak udržitelný rozvoj, avšak bez zbytečného omezení hospodářského růstu.

Hluboká ekologie na druhé straně představuje filozofický a spirituální přístup v ekologii, který se zaměřuje na vztah mezi lidmi a přírodou. Snaží se posunout lidský pohled na přírodu od antropocentrického k ekocentrickému, a kladení důrazu na celostní pohled na biosféru. Poprvé toto označení použil norský filozof Arne Naes. Na rozdíl od mělké ekologie hledá odpověď na otázku: „Kde máme hledat kořeny ekologické krize?“ Tato pozice tvrdí, že lidé by se měli snažit o hluboké pochopení svého místa v životním prostředí a žít v souladu s přírodním světem. Snaží se změnit celkový světonázor a posunout vnímání lidí směrem k harmonické existenci na této planetě. Opírá se o předpoklad, že všechny formy života mají nezcizitelnou hodnotu a lidé nejsou nadřazeni před ostatními živými bytostmi. Usiluje o empatické ztotožnění se společenstvím všech bytostí. Hluboká ekologie klade důraz na uznání vzájemného propojení člověka a přírody, vyzdvihuje vzájemnou závislost a s ní související nezbytné úsilí o udržení rovnováhy v celém ekosystému. Cílem hluboké ekologie je tedy nejen minimalizovat negativní dopady lidské činnosti na životní prostředí, ale také změna v postojích jednotlivců i skupin a jejich pohledu na svět a naše místo v něm. Hluboká ekologie vyžaduje naučit se sžít se Zemí jako celkem.

„Jak mají pochopit smysl tmy a světla, když v noci vidí jen neonové pološero a světlo je zaplaví otočením vypínače? Když nečistili lampu, nezastřihovali knot, nerozžali zlatý půlměsíc plamene? Jak mají děti pochopit krásu života, když se jí neučí péčí o živou bytost, nýbrž sledováním akčních filmů na televizní obrazovce?"[54]

Tyto pohledy jsou spíše obecné, a proto je nezbytné mít na paměti, že se mohou v závislosti na konkrétních okolnostech a případech lišit.

V této části jsem se zabývala různými koncepcemi environmentální etiky, které se snaží nalézt odpovědi na aktuální environmentální výzvy. Hlavními směry, které jsem analyzovala, byly antropocentrismus, biocentrismus, ekocentrismus, teocentrismus, naturalismus a ekofeminismus. Každá z těchto teorií se snaží nahlížet na environmentální krizi z různých perspektiv. Jednotlivé koncepce mají své místo v diskuzi o environmentální etice a můžou poskytnout užitečné nástroje pro řešení aktuálních environmentálních problémů. Nicméně, jak jsem se snažila ukázat, žádný z těchto směrů není sám o sobě dostatečný k řešení komplexních problémů současné ekologické krize. Kombinace různých přístupů však může být účinným nástrojem, jak čelit aktuálním environmentálním problémům. Tyto filozofické přístupy mohou sloužit jako zdroj inspirace pro formulování morálních postojů a hodnot ve vztahu k životnímu prostředí.

2.2 Etické břemeno klimatické změny

Jak sladit požadavky civilizace s nároky přírody? Střetu zájmů se nevyhneme, avšak můžeme usilovat o soužití. Nejdůležitější je připustit si spojitost mezi změnou klimatu, etickými principy a naším jednáním. Záměrně nejednat v souladu s morálkou, pokud jsou pro to důvody, je čistá lehkomyslnost. Můžeme nějak naše morální přesvědčení zdůvodnit a je dostatečně adekvátní? Etická dilemata při rozhodování o ochraně životního prostředí se často vyskytují v důsledku konfliktů mezi různými hodnotami, prioritami a zájmy. Není snadné najít shodu v tom, jaký morální status bychom měli přírodě a živým tvorům přisoudit, stejně tak není jednoduché určit morální povinnosti lidí vůči přírodě, přesto jako lidé neseme morální odpovědnost za důsledky našeho vlivu na životní prostředí.

Etické břemeno klimatické změny se týká toho, že nynější generace lidí způsobuje změny klimatu, které budou mít dalekosáhlé negativní důsledky pro současné, ale především pro budoucí pokolení i pro veškerý život na této planetě. Proto se jedná o etický

[54] KOHÁK, E., *Zelená svatozář: kapitoly…*, s. 118.

problém, protože dnes činíme rozhodnutí, která ovlivní život na planetě Zemi i po našem odchodu. Existuje mnoho životních způsobů a praktik, které jsou v rozporu s udržitelným rozvojem a přírodou, a jsou tedy morálně nepřijatelné. Tyto způsoby však nelze považovat za všeobecně platné pro celé lidstvo, jelikož každá kultura a společnost mají své vlastní životní návyky a praktiky.

Klimatická změna představuje obrovské etické dilema. Jedním z hlavních etických dilemat spojených s klimatickou změnou je otázka, kdo by měl nést odpovědnost za vzniklé problémy a jak by měla být tato odpovědnost rozdělena. Například bohaté země vyspělého světa mají výrazný podíl na produkci skleníkových plynů v minulosti, ale zároveň mají větší prostředky i kapacity na to, aby snížily svou emisní stopu a pomohly s přizpůsobením se na změny klimatu. Na druhé straně rozvíjející se země, které jsou méně zodpovědné za klimatickou změnu, bývají často nejvíce ohroženy jejími dopady, jelikož jsou nejzranitelnější. Čím chudší obyvatelstvo, tím bezprostředněji může být ohroženo. Chudoba má jednoznačně podíl na tom, zda jste vystaveni riziku, a do jaké míry. Pokud nastane vlna úmorných veder, jako bohatý si zkrátka zapnete klimatizaci, kdežto chudému nezbude nic jiného než vedro snášet, a když přestává byt snesitelným, může na jeho následky zemřít.[55]

Klimatická změna představuje naléhavý lidskoprávní problém, neboť´ neohrožuje bezprostředně pouze přírodu a krajinu, ale má devastující následky pro lidstvo. Environmentální krize prohlubuje a rozšiřuje stávající nerovnosti, a její dopady se budou v čase zhoršovat. Ničení životů budoucích generací se může stát největším mezigeneračním přestupkem proti lidským právům.[56]

Dalším etickým dilematem je otázka, zda by měly být přijímány kroky, které by vedly k omezení hospodářského růstu a zvyšování nákladů na průmysl, aby se snížila produkce skleníkových plynů, a zabránilo se tak vážným dopadům klimatické změny. Tento konflikt je často vnímán jako rozpor mezi ochranou životního prostředí a hospodářským rozvojem.

---

[55] DUNNE, J. D. a D. GOLEMAN, pozn. 37, s. 54–55.

[56] AMNESTY INTERNATIONAL ČESKÁ REPUBLIKA. Změna klimatu je především o lidech a jejich právech. In: *Amnesty.cz* [online]. 2. 9. 2019 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: https://www.amnesty.cz/zprava/4626/zmena-klimatu-je-predevsim-o-lidech-a-jejich-pravech

Etické dilema také souvisí s otázkou, jakým způsobem můžeme posoudit, kdy jsou přijatá opatření k ochraně klimatu spravedlivá. Je to národní, nebo mezinárodní problém? Jak lze přimět všechny země k tomu, aby plnily své závazky a omezily svou emisní stopu? Tyto otázky vyžadují zvažování různých etických principů, jako jsou principy spravedlnosti, solidarity a odpovědnosti.

Stephen Gardiner, filozof zabývající se etikou a environmentálními otázkami, identifikoval několik klíčových aspektů souvisejících s klimatickou změnou, kterou přirovnává k „dokonalé morální bouři“, což znamená, že se jedná o problém, který je velmi komplexní, má mnoho příčin a následků, a na jeho řešení se musí podílet celá společnost. Prvním klíčovým aspektem je *globální rozsah*, neboť klimatická změna je globálním jevem, který má dopad na celou planetu. To znamená, že jednání jednotlivců a zemí může mít dalekosáhlé dopady na ostatní části světa. Dále je to *nepředvídatelnost* důsledků a *vysoké riziko*, které s sebou klimatická změna přináší. Ta může způsobit extrémní povětrnostní jevy, jako jsou záplavy, sucha a bouřky, což může mít nevypočitatelné dopady na ekosystémy a společnosti, představuje tedy vysoké riziko jak pro společnost, tak pro životní prostředí. Zvyšování teploty a klimatické změny mohou vést k ohrožení života a majetku lidí, ke ztrátám v oblasti zemědělské produkce a potravinové bezpečnosti, zvýšení hladiny moří a extrémních povětrnostních jevů. Důležitým aspektem je také *odpovědnost* každého z nás, neboť environmentální problémy jsou výsledkem lidské aktivity, a proto nese každý z nás určitou míru odpovědnosti za tuto situaci. Jak by měla být tato odpovědnost rozdělena mezi jednotlivce, společnosti a vlády, však není zcela jednoznačné. Tuto odpovědnost je nutné vzít v úvahu při přijímání rozhodnutí, která mohou mít vliv na klimatickou změnu. Každý jednotlivec a společnost má odpovědnost za svou ekologickou stopu. To znamená, že bychom v praxi měli konat v souladu s principem trvalé udržitelnosti. Neméně důležitá je též *globální spravedlnost.* Klimatická změna má rozdílné dopady na různé země a skupiny lidí po celém světě. Proto musíme brát v úvahu, že naše rozhodnutí v oblasti klimatické změny mohou mít nespravedlivé důsledky pro jiné části světa. Některé země a skupiny lidí jsou více postiženy klimatickou změnou než jiné, například chudé a marginalizované komunity. Proto bychom měli zohlednit etické zásady spravedlnosti a rovnosti při formulování politik a strategií pro boj proti klimatické změně. V poslední řadě je aspekt *trvalosti*, jelikož klimatická změna není pouhým „tady a teď“, nýbrž se jedná o dlouhodobý problém, který se týká budoucnosti naší planety. Proto musíme přijmout opatření, která jsou trvalá a udržitelná, aby zajistila ochranu budoucím

generacím.[57] Na závěr zmíním ještě jeden aspekt, jímž jsou naše *potřeby a touhy*. Jak by měly být zohledněny vzhledem k dopadu na životní prostředí a odpovědnosti vůči budoucím generacím?

Etické břemeno klimatické krize se týká otázky, kdo je odpovědný za současný stav životního prostředí, a jakým způsobem bychom měli přistupovat k řešení této situace. V našem morálním přesvědčení musíme rozlišovat mezi zodpovědností za vznik problému a zodpovědností za jeho řešení. Některé viníky, kteří například rozbijí nějakou věc v obchodě a způsobí tím škodu, snadno identifikujeme, ale koho označíme za viníka stoupající hladiny moří, která zaplavila některé pobřežní oblasti, připravila místní obyvatele o zdroj pitné vody a sebrala jim úrodnou půdu? Je to celosvětová odpovědnost, nebo pouze některých zemí či průmyslových odvětví? Důsledky činů jsou, stejně jako činy samotné, rozprostřeny v prostoru a čase, a není tedy zcela jednoznačné, komu bychom měli tu či onu vinu a odpovědnost přisoudit. Jistotu nemáme ani v tom, co konkrétně způsobí. Na to, co je v tomto případě morálně správné, a co ne, a kdo je za co zodpovědný, není snadná odpověď. Věda dnes poskytuje naprosto zásadní důkazy o vlivu lidské činnosti na klimatické změny, avšak ani tyto podložené závěry nejsou schopny vyvolat akci, potřebujeme něco víc, a tím je etický rámec onoho problému. Individuální a kolektivní reakce jsou primárně funkcí morálních hodnot, přičemž zásadní roli hraje také morální zdůvodňování. Hodnoty hrají důležitou roli v našem argumentování, kdy máme tendence ospravedlňovat svou nečinnost.[58]

Všechny tyto etické zásady představují výzvy při rozhodování ohledně životního prostředí a klimatické změny. Často složitá a obtížná dilemata vyžadují zodpovědné rozhodování, spolupráci a dialog mezi všemi zúčastněnými. Musíme se zamyslet nad tím, jaký dopad má naše činnost na klima a životní prostředí, a jak můžeme jednat v souladu s etickými principy.

---

[57] Gardiner, Stephen. *A Perfect Moral Storm: The tragedy of Climate Change*. Oxford: Oxford University Press. 2011, s. 19 - 48.
[58] GARVEY, J., *Etika klimatické krize…*, s. 98–99.

2.3 Individuální a kolektivní vina

Dalajlama a James Garvey se v různých kontextech vyjadřovali k individuální a kolektivní vině ve vztahu ke klimatickým změnám.

Dalajlama ve svých projevech často zdůrazňuje, že každý jednotlivec má určitou dílčí odpovědnost za své činy a jejich dopad na životní prostředí. V této souvislosti mluví o etické odpovědnosti každého z nás a o tom, že každý má schopnost přijmout kroky ke snížení svého ekologického otisku. Nicméně dalajlama také zdůrazňuje, že jednotlivé kroky mohou mít jen malý vliv na globální klimatickou situaci a že je třeba se zaměřit na kolektivní řešení, která budou brát v úvahu celkový dopad lidské činnosti na přírodní prostředí. Dalajlama rovněž kritizuje nekonečné růstové paradigma, které staví neomezený hospodářský růst do popředí, a přehlíží ekologické důsledky takového růstu. Namísto toho prosazuje ekonomické a společenské systémy, které budou brát v úvahu udržitelnost a rovnováhu mezi člověkem a přírodou.[59]

James Garvey také diskutuje o individuální a kolektivní vině. Zdůrazňuje, že každý z nás má určitou míru odpovědnosti za klimatické změny, a že zároveň tuto odpovědnost nelze převést pouze na instituce nebo vlády. Na druhé straně použitím následující analogie upozorňuje na neurčitý dopad individuálních rozhodnutí. *„Jako bych byl téměř spoluzodpovědný (společně s miliony dalších lidí) za biliony drobných kroků v trilionech okamžiků. Každý z těch kroků sám o sobě není ničím, nikdo nedělá nic špatného, ale celkově je výsledek katastrofální.“*[60] Důležité je jednat tak, aby se tyto změny minimalizovaly. Smysluplná změna vyžaduje kolektivní akce v bezprecedentním měřítku, které se neobejdou bez efektivní spolupráce na mezinárodní úrovni. Garvey také formuluje tři morální principy, s cílem zamyslet se nad tím, kdo by měl nést odpovědnost za opatření proti změně klimatu. Lze je formulovat následovně: historická odpovědnost, současné kapacity a udržitelnost. Princip historické odpovědnosti spočívá v naší intuici. Přítomnost je ovlivněna naší minulostí. My pouze pokračujeme v tom, co naši předkové započali. Jsme součástí společnosti, která je nějakým způsobem nastavena. Chceme být v teple, s plnými břichy, jsme zkrátka závislí na systému. To, jak žijeme teď, je odkazem za naše minulé hříchy. Pokud jsme tedy morálně odpovědní za na něco, čeho jsme se v minulosti dopustili, měli bychom v současnosti činit taková opatření, která nebudou příčinou něčeho ještě horšího v budoucnosti. Bohaté státy mají více prostoru pro snížení

[59] DUNNE, J. D. a D. GOLEMAN, pozn. 37, s. 136 - 145.
[60] GARVEY, J., *Etika klimatické krize…*, s. 103.

emisí a větší možnosti k omezení škod. Mají kapacity a zdroje k tomu, aby mohly něco změnit, proto by měly konat ve prospěch budoucích generací. Posledním je koncept udržitelnosti, který spočívá v představě, že by všechny zdroje, které používáme, měly být k dispozici i v budoucnosti, a to opakovaně a neomezeně. Ve třech krocích jsme dospěli k závěru, že tíhu břemene klimatické změny nese převážně rozvinutý svět a ten má odpovědnost jednat. Reflexe historických principů spravedlnosti nebo otázky současných možností vedou k jasnému závěru, že by to měly být bohaté státy, kdo se změnou klimatu něco podnikne. Nároky udržitelnosti by však měly platit pro všechny, včetně chudších oblastí světa, každý z nás musí myslet na životní podmínky budoucích pokolení.[61]

Oba autoři se tedy shodují v tom, že jak individuální, tak kolektivní akce jsou nezbytné k řešení klimatických změn, přičemž individuální kroky mohou být součástí řešení, ale samy o sobě nemohou být dostatečné.

Jaká je **morální odpovědnost** každého z nás za tyto změny? Morální odpovědnost každého z nás vůči klimatickým změnám je velmi důležitá. Jako jednotlivci máme možnost přijímat informovaná rozhodnutí a provádět změny ve svých vlastních životních stylech, které mohou pomoci omezit naši ekologickou stopu. Například snížení spotřeby energie, vody a potravin, omezení používání jednorázových výrobků a automobilů, nebo podpora ekologických zemědělských praktik a obnovitelných zdrojů energie. Kromě toho máme také odpovědnost aktivně pracovat na prosazování udržitelného rozvoje a podporovat politiky a iniciativy, které mají za cíl omezit negativní dopad našeho způsobu života na planetu.

2.4 Kolektivní racionalita

Kolektivní racionalita se týká schopnosti skupiny jednat rozumně a efektivně, zohledňuje nejen individuální preference a cíle, ale také potřeby celé skupiny nebo společnosti jako celku, a to navzdory individuálním omezením členů této skupiny. V kontextu klimatických změn zahrnuje kolektivní racionalita rozhodování o politikách a opatřeních, které mají omezit negativní dopady změn klimatu na globální úrovni. Jedním příkladem klasického dilematu je tzv. Tragédie obecních zdrojů.

[61] GARVEY, J., *Etika klimatické krize*…, s. 111–134.

Tragédie obecních zdrojů

Je jedním z příkladů klasického dilematu, kdy využívání společných statků může vést k jejich vyčerpání nebo znehodnocení následkem toho, že každý z jednotlivců se snaží získat co nejvíce pro sebe způsobem nadměrného užívání zdroje, aniž by bral v potaz ostatní uživatele. Protože nejsou schopni spolupracovat, aby ochránili společné zdroje, má to za následek degradaci tohoto zdroje, nebo dochází k jeho úplnému zničení. Garvey používá příklad pěti pastevců, kteří mají každý deset krav a sdílejí společnou pastvinu, která ovšem může hostit pouze padesát krav. Každý pastevec se snaží zvětšit své stádo, aby měl více krav než ostatní, a maximalizovat svůj zisk z masa, mléka apod., což však vede k přeplněnosti pastviny a znehodnocení zvířat. V konečném důsledku může na své neohleduplné jednání doplatit i ten pastevec, který jednal na úkor ostatních, protože vydrancovaná pastvina rovná se zbídačené krávy. Původně tuto metaforu „Tragedy of Commons" (česky „tragédie společného majetku") použil Garret Hardin. Do konceptu této práce se ovšem lépe hodí interpretace Jamese Garveyho, který původní myšlenku rozvinul. Zatímco se Hardinova interpretace zaměřuje na negativní důsledky sobeckého jednání jednotlivců vůči společnému zdroji a zdůrazňuje nutnost regulace a omezení využívání společných zdrojů. Jde tedy o aplikaci liberálního pravidla, které se používá k obhajobě soukromého vlastnictví. Na druhé straně se Garveyho interpretace zaměřuje na pozitivní dopady kolektivního jednání a důležitost spolupráce při správě společných zdrojů. Tento pohled poukazuje na konflikt mezi individuální touhou po získání co největší výhody pro sebe a tím, co by bylo výhodné pro všechny. „Tragédie obecní pastviny" je ukázkou toho, že při podobných dilematech my měly myšlenky pastevce i nás všech zahrnovat jak racionálně opodstatněné individuální zájmy, tak i kolektivní dobro.[62][63]

V kontextu klimatických změn se kolektivní racionalita týká schopnosti společnosti spolupracovat a jednat efektivně, aby minimalizovala dopady klimatických změn a ochránila životní prostředí pro budoucí generace. Zde se objevuje etické dilema a morální odpovědnost každého z nás, protože záleží na našem individuálním rozhodování, zda budeme jednat s ohledem na dlouhodobé dopady na životní prostředí, nebo zda budeme dbát pouze na naše krátkodobé zájmy a pohodlí.

---

[62] GARVEY, J., pozn. 22, s. 105–106.
[63] HARDIN, Garrett. *The tragedy of the commons*, Science 162, 1968, s. 1243–1248.

Tento model může být aplikován na mnoho různých situací v oblasti životního prostředí, jako jsou třeba přemnožené rybářské flotily, které vyčerpávají rybolovné oblasti, nebo nadměrné využívání vodních zdrojů pro zemědělské účely, což může vést k vysoušení řek a jezer a ke ztrátě biodiverzity. Celkově lze říci, že „tragédie obecní pastvy“ představuje důležitý koncept pro pochopení toho, jak využívání společných zdrojů může být ovlivněno lidským chováním, přičemž klíčová by měla být především kolektivní racionalita v zájmu obecného dobra, protože jednotlivci mohou být limitováni svými vlastními zájmy. Závěrem může být fakt, že omezené možnosti nejsou slučitelné s neomezenými nároky.

Vězňovo dilema

Je druhým způsobem a příkladem dilematu, na kterém si můžeme představit naše selhání. Základní situace spočívá v tom, že dva vězni jsou obviněni z trestného činu a jsou drženi odděleně bez možnosti komunikace. Prokurátor nabídne každému z nich možnost snížení trestu, pokud bude spolupracovat s policií a udá svého spoluviníka. Pokud oba vězni spolupracují, budou potrestáni mírně, pokud spolupracuje jen jeden, ten bude odměněn a druhý potrestán tvrdě, a pokud oba mlčí, budou potrestáni mírně. Vězňovo dilema ilustruje, že v některých situacích může být pro jednotlivce nevýhodné spolupracovat, ačkoli by bylo lepší pro obě strany, pokud by spolupracovaly. Pokud každý jednotlivec usiluje pouze o vlastní zájem, mohou být oba potrestáni tvrdě, ačkoli by mohli dosáhnout lepšího výsledku, kdyby spolupracovali.[64]

Vězňovo dilema se také používá jako model pro vysvětlení různých situací lidského chování v oblasti ekonomiky, politiky, ale například i v problematice životního prostředí, zejména k otázce společného využívání přírodních zdrojů. Když například dvě firmy mají možnost těžit ze stejného zdroje, mají před sebou dvě možnosti - buď spolupracovat a rozdělit si zdroj, nebo jednat každá sama pro sebe a získat větší podíl, ale riskovat přitom vyčerpání zdroje a ekologickou katastrofu. Pokud se obě firmy rozhodnou jednat nezávisle na sobě, aby získaly větší podíl, hrozí, že se dostanou do situace, kdy si vytvářejí vzájemně škodlivou soutěž, což v konečném důsledku může vést k ničení přírodního zdroje a ekologickým katastrofám. Pokud by se naopak rozhodly spolupracovat, mohly by dosáhnout rovnoměrného rozdělení zdrojů, a minimalizovat tak dopady na životní prostředí.

[64] GARVEY, J., pozn. 22, s. 104 - 105.

2.5 Argumenty pro nečinnost

Existuje mnoho faktorů, které mohou ovlivňovat, proč jsou někteří lidé v otázkách životního prostředí pasivní, a jiní naopak aktivní. Máme právo podílet se na ekologické katastrofě. Jsou naše argumenty, které používáme při ospravedlňování pasivity, dostatečným zdůvodněním?

James Garvey identifikuje pět nejzásadnějších faktorů ovlivňující volbu rozhodování. Jsou jimi *nejistota*, *cena*, *technologická spása*, *čekání na ostatní a naléhavost*. Obavy z nejistoty jsou možná nejčastěji udávaným důvodem k oddalování kroků k aktivnímu zapojení se do boje proti klimatické krizi. Mnozí největší znečišťovatelé ve své nečinnosti argumentují tím, že aby mohli vynaložit určité výdaje, musí si být nejprve jisti efektivitou vynaložených prostředků, a k tomu potřebují jistotu, že se jedná skutečně o problém. George Bush se k nepodepsání Kjótského protokolu vyjádřil ve smyslu: „nevíme, jak globální oteplování ovlivňuje změnu klimatu, a zda vůbec ona změna nastane, kdy to bude a jak by nás mohla ovlivnit“. Vzhledem k vysoké míře jistoty, že oteplování je výsledkem lidské činnosti, která se zakládá na vědecky podložených důkazech, a faktu, že Spojeným státům patří přední příčky v produkci skleníkových plynů, jde přinejmenším o lehkomyslné vyjádření. Je tedy tento druh nejistoty dostatečným argumentem, abychom nedělali nic nebo dělali mnohem méně, než můžeme?[65]

Dalším výmluvou, která brzdí naši akci, je příkladem morální zkorumpovanosti. Důkazem je tvrzení, že bychom s klimatickou změnou neměli dělat nic, protože by to bylo příliš drahé. Nejčastěji uváděnými důvody pro nečinnost jsou argument nákladnosti mitigačních a adaptačních opatření a skutečnost, že přesně vyčíslit nejisté škody není snadné. Mohli bychom odpustit člověku, který se vyhnul své morální povinnosti konat dobro v nějaké svízelné situaci, protože by to bylo moc drahé? Přestože existují analýzy potvrzující benefity, které plynou z rázné a včasné akce, jež mnohonásobně převáží všechny náklady, mají zástupci vlád „klapky“ na uších i očích. Raději zastávají názor šetřit, neboť kroky k odvrácení změny klimatu by byly příliš drahé.[66]

Mnozí lidé se domnívají, že vyřešit klimatickou změnu je příliš obtížné, a raději vkládají naděje do technologické spásy. Čekání na to, že nás zachrání nějaká technologie budoucnosti, nebo spoléhání se na současné technologické možnosti, to přece není

---

[65] GARVEY, J., *Etika klimatické krize*…,, s. 146 - 153.
[66] Tamtéž, s. 157 - 159.

dostatečný důvod si myslet, že teď nemusíme nic dělat. Zatím nejsme ve fázi, kdybychom si mohli být účinností vynálezů jisti. Většinu technologií nemáme vyzkoušenou, neznáme jejich účinky a nové možnosti v podobě geoinženýrství jsou zatím spíše spekulativní a přinášejí s sebou možná i jistá rizika v podobě neznámých vedlejších účinků. Není upřednostňování takových zbožných přání přinejmenším lehkomyslné?[67]

Čekán na ostatní a výmluva, že omezit se musí převážně ti druzí, že naše snahy budou mít minimální efekt a že jejich jednotlivý příspěvek je příliš malý na to, aby mohl ovlivnit celkovou situaci, jsou pouhou snahou ospravedlnit nějakou formu sobectví. Morální požadavek jednat není podmíněn jednáním druhých. Neznamená přece, že když ostatní neodvádějí svůj kus práce, nemusím ani já přiložit ruku k dílu, byť někdy můžeme skončit s hlavou v klíně, když naše snahy např. ve vztahu k regulaci emisí zdají být marné.[68]

Posledním je popírání naléhavosti jednat. Klimatická změna může být vnímána jako pomalý a postupný proces, který nemusí mít okamžité dopady na životy lidí. Opravdu nevíme, kdy nebo kde se ekologická katastrofa projeví, a jakým způsobem nás zasáhne, na rozdíl například od povodní nebo požárů, které přicházejí náhle a mají okamžité dopady na obyvatele dané oblasti. Jednali byste, kdyby se vás netýkalo bezprostřední ohrožení tady a teď?[69]

Doposud jsme vycházeli z argumentů společnosti, potažmo vlád, států či velkých korporací. Nyní se zaměříme na etiku klimatické změny ve vztahu k jednotlivým osobám. Garvey výstižně a srozumitelně vysvětluje, proč tak málo lidí zaujímá zodpovědný a silný postoj k individuálním volbám. Ve své knize prochází deseti Hillmanovými psychologickými bariérami, které jsou součástí osobních argumentů pro úsudek, že proti změně klimatu není potřeba dělat vůbec nic. Jsou to všechno ve své podstatě určité formy popírání, které se běžně vyskytují v situacích při řešení antisociálního chování:

1. „*Nevěřím ve změnu klimatu.*“ Tím přímo popíráme fakta.
2. „*Technologie zastaví změnu klimatu.“* To je ovšem pouze bezohledné zbožné přání. *„Obviňuji Američany, nebo Číňany“*, což je druh psychologické projekce, popírající vlastní odpovědnost připisováním viny druhým.
3. Různé „*ad hominem*“ namířené proti lidem vyzývajícím k akci, ve snaze vytvořit určitou premisu a pokusem zabít posla.

---

[67] GARVEY, J. *Etika klimatické krize*…, s. 161–165.
[68] Tamtéž, s. 170–175.
[69] Tamtéž, s. 176–178.

4. *„To není můj problém.“* To může být pouhá disociace, vzhledem k tomu, že existují všemožné důkazy, že to je a bude problém.
5. *„Nemohu s tím nic dělat.“* To je ovšem zjevně nepravdivé, vzhledem k tomu, že příčinou problému je náš životní styl.
6. *„Jak řídím svůj život, je moje vlastní věc.“* To je pravda pouze do té doby než to, co děláme, způsobuje hmatatelnou škodu někomu jinému.
7. *„Existují důležitější a naléhavější úkoly, které musím řešit.“* To může být sice pravda, ale je těžké to tvrdit a může se pravděpodobně jednat o jinou formu nesprávného nasměrování.
8. *„Aspoň něco dělám.“* Jde opět o pouhou formu popírání, když něco sestává z drobných, jednoduchých, mnohdy pouze kosmetických změn, které neřeší skutečnou podstatu změny, již je potřeba uskutečnit.
9. *„V otázce změny klimatu již děláme velký pokrok.“* Tento výrok zní jako tvrzení alkoholika, že pití omezuje, nebo řidiče, že jeho auto má nižší spotřebu.

Na tom, co děláme jako jednotlivci, velmi záleží. Bariéry, jež nám brání činit morální rozhodnutí, která se od nás vyžadují, vychází především z neochoty změnit určité návyky či životní způsoby, které jsou pevně zakořeněny v osobitém vnímání vlastní identity.[70]

Existují i další argumenty pro nečinnost. V této části vycházím především z dialogu mezi dalajlamou a profesorkou Elke Weberovou, ve kterém se zabývají aspekty bránícími nám v účinném jednání při řešení ekologické krize.

Výzkum ukazuje, že osobnostní rysy, výchova a prostředí mohou hrát významnou roli při rozhodování o otázkách životního prostředí. Například lidé s vysokou mírou svědomitosti mohou být pravděpodobněji ochotni přijímat změny ve svém chování, aby se podíleli na udržitelném rozvoji.

Dalším faktorem může být sociální a kulturní kontext, ve kterém jednotlivci žijí. Lidé mohou být více motivováni k prosazování udržitelného rozvoje, pokud jsou vystaveni nátlaku ze strany svého okolí nebo když mají k dispozici podpůrné nástroje a programy. Naopak, pokud jsou lidé vystaveni tlaku k udržení konvenčních způsobů života nebo pokud jim chybí dostupné nástroje a programy pro udržitelnost, mohou být méně motivováni k jednání.

---

[70] GARVEY, J., *Etika klimatické krize…*, s. 230–234.

Naše jednání je výrazně ovlivněno tím, zda se rozhodujeme hlavou, srdcem, či za pomoci rozumu. Rozdíl mezi hlavou a srdcem spočívá jednoduše v tom, zda konáme na základě vědomé zkušenosti, či nevědomě. Do nevědomého rozhodování srdcem vstupují naše emoce. Pozor bychom si však měli dát na strach a pocity viny, je totiž velmi lákavé využít strachu a úzkosti, a jde o praktiky, které často využívají média. Zaměřit bychom se měli spíše na kladné emoce a prostřednictvím jich motivovat jednotlivce ekologickému jednání, a vzbuzovat soucit vedoucí k solidaritě. První dva faktory ovlivňující naši volbu jsou mimo naše racionální posouzení. Důležité je proto zapojit rozum a opírat se o vědecky podložená fakta. Někteří lidé mohou být totiž v důsledku nízkého povědomí pasivní, zatímco ti lépe vzdělaní mají větší potřebu se aktivně podílet na prosazování udržitelného rozvoje.

Významnou roli při rozhodování v otázkách životního prostředí hraje také naše pozornost a to, kam ji směřujeme. Velice často máme sklony koncentrovat se na sebe, na to, zda bude naše pohodlí omezeno, zda budeme muset sáhnout hlouběji do kapsy, případně jak uspokojíme naše neodkladné potřeby. Naše pozornost se zaměřuje na přítomnost, na podle nás neodkladné potřeby, a otázka budoucnosti je abstraktní záležitost.

Environmentální přístup je také do jisté míry ovlivněn cíli, jež si stanovujeme. Máme množství materiálních cílů, někteří mají cíle duchovní, psychologické i jiné, a ty mnohdy stojí v rozporu. Často si tento konflikt ani neuvědomujme a výsledkem je, že nejsme schopni některé cíle aktivizovat a činit rázná rozhodnutí. Cíle soustřeďující se na sebe jsou většinou aktivní stále, ty orientované na druhé je třeba podpořit. Jedním z faktorů, které do jisté míry ovlivňují naše hodnoty, na jejichž základě si stanovujeme cíle, je prostředí. Jinak se pravděpodobně bude rozhodovat americký byznysmen, kdež to buddhistický mnich kdesi v Nepálu bude mít s největší pravděpodobností dosti rozdílný soubor aktivních cílů.

I přes všechna možná racionální i iracionální posouzení existují i jiné bariéry bránící v rozhodování. Jsou jimi například nedůvěra v politické orgány nebo dostupné nástroje a také obecný pesimismus vůči změnám.[71]

[71] DUNNE, J. D. a D. GOLEMAN, , s. 152–171.

V konečném důsledku jsou však rozhodnutí jednotlivců o tom, proč se podílet, či nepodílet na prosazování udržitelného rozvoje, složitou kombinací všech těchto faktorů spoluutvářejících jejich rozhodování, neboť vychází z různých motivací a záměrů. Co však víme, je, že čím déle řešení odkládáme, tím více hříchů vůči této planetě se dopouštíme, a tím obtížnější bude vše napravit.

2.6 Strategie v otázkách etiky pro dnešní svět

Existuje mnoho strategií, které mohou být použity k podpoře etického chování v dnešním světě. Jak provést efektivní kroky, aby došlo k řešení klíčových záležitostí týkajících se klimatické krize? S řadou konstruktivních řešení přichází za pomoci odborníků Jeho Svatost dalajlama. Tyto strategie jsem vybrala záměrně, neboť jsou prezentovány v pozitivním, do budoucna směřujícím smyslu, aby mohl být život na planetě Zemi dlouhodobě udržitelný.

Hned první strategie je toho důkazem. Je založena na myšlence, že prostřednictvím šíření optimismu, inspirace a radosti můžeme ovlivnit atmosféru a náladu ve společnosti. Pozitivní zprávy mají potenciál snižovat negativní vlivy, které často dominují v médiích a veřejném diskurzu. Cílem je vyvážit počty zpráv o problémech a konfliktech, a představit také příklady úspěchů, pokroku a solidarity. Tímto způsobem lze pomoci lidem nalézt naději, inspirovat je k pozitivním činům a přispívat k lepšímu mentálnímu zdraví a pohodě, a naopak odvést pozornost od černých myšlenek spojených s bezmocí nad klimatickou krizí.

Jednou z možných strategií je také využití sociálních a náboženských hodnot a institucí k formování etických postojů a jednání ve společnosti. Vychází z předpokladu, že každý jedinec má jinou skladbu prioritních hodnot a zájmů. Sociální vliv se zakládá na síle skupinové dynamiky a normách, které mohou ovlivňovat, jak se lidé chovají a jaké hodnoty přijímají. Vliv společnosti může být využíván k podpoře etických principů a k vytváření kultury spolupráce, respektu a solidarity. Například skupiny a organizace mohou propagovat hodnoty jako spravedlnost, rovnost, ochranu životního prostředí nebo lidská práva a motivovat lidi k jejich přijetí a uplatňování. Náboženský vliv spočívá v použití náboženských zásad, učení a tradic jako základu pro etické jednání. Náboženské instituce a věřící mohou být motivováni vírou a duchovními hodnotami k prosazování spravedlnosti, slitování, lásky k bližnímu a péče o chudé a potřebné.

Další strategie je opět plná optimismu. Zaměřuje se na angažovanost, která předpokládá aktivní zapojení jednotlivců do společenských, politických a environmentálních otázek s cílem dosáhnout pozitivních změn. Jde o posun od altruismu k činům, neboť poznat dobro znamená konat dobro. Zakládá se na přesvědčení, že jednotlivci mají moc a odpovědnost podílet se na utváření lepšího světa. Správný rozvoj charakteru povede k přirozenému etickému jednání. Cílem je prosazovat pozitivní změnu ve společnosti, bojovat za hodnoty, jako jsou spravedlnost, rovnost, udržitelnost a lidská práva, prostřednictvím aktivního jednání. Ovlivňování společenského dění a veřejných záležitostí je účinné, pokud se stane normou. Regulace a právní předpisy mohou být použity k ochraně životního prostředí a k podpoře etického chování. Úspěch této strategie je do jisté míry závislý na našem odhodlání.

Jinou zajímavou taktikou je podle dalajlamy potlačení lenosti, jež spočívá v překonání pokušení a neproduktivního chování spojeného s leností a pasivitou. Lenost je stav, kdy se člověk vyhýbá svým povinnostem a závazkům, nebo je odkládá, mnohdy vychází z našich protichůdných hodnot a mentálních pochodů. Teprve když dojdeme k hlubokému uvědomění na základě zvážení argumentů „pro“ a „proti“, že činnost, kterou konáme, nám činí radost, bude schopni naši lenost potlačit.

Významný potenciál ke změně vidí dalajlama v jednotlivých kulturách a rozmanitých prostředích. Ty mají potenciál vytvářet takové normy a očekávání, které vedou ke spravedlivému, etickému a udržitelnému jednání ve společnosti. Kultura a prostředí mají od pradávna důležitý vliv na to, jak se lidé chovají, jaké hodnoty přijímají a jaké normy uplatňují. Jiné instinkty se pravděpodobně projeví při setkání s broukem u tibetského dítěte než u dítěte, které zná louku a les pouze z obrázků. Ze své dlouholeté praxe s dětmi to mohu jen potvrdit.

Cílem další strategie je najít způsoby, jak získat pozitivní perspektivu a nalézt motivaci i naději pro jednání a prosazování pozitivních změn. Podívat se na celou záležitost ze širší perspektivy a vyhodnotit, zda jsme schopni dosáhnout vytyčeného cíle. Překonání a vyrovnání se s pocitem frustrace, beznaděje a negativních emocí vyžaduje čas, trpělivost a aktivní úsilí. Je důležité si uvědomit, že malé kroky a individuální činy mohou mít vliv na pozitivní změny a přispět k nim.

Posílení motivace a rozvoj hlubšího uvědomění, které nás pohání k etickému jednání, hrají klíčovou roli při rozhodování a jednání. Silná motivace nás může vést k přijímání etických rozhodnutí a k dodržování etických zásad. Motivace může být posílena různými způsoby, jako jsou identifikace hodnot, stanovení jasných cílů,

vytváření vnitřní motivace a v poslední řadě pochopení důsledků našich činů. Hlubší uvědomění zahrnuje reflexi, introspekci a snahu porozumět svému jednání a jeho dopadům. Tímto způsobem můžeme lépe pochopit náš vztah k etickým otázkám a nalézt smysl i hlubší motivaci k jednání v souladu s našimi přesvědčeními.

Jednou z možných cest může být pochopení a uznání vzájemné provázanosti všech bytostí a všeho živého. Jde o uvědomění si, že naše jednání a rozhodnutí mají dopad na ostatní lidi, životní prostředí a planetu jako celek. Tímto způsobem se snažíme jednat zodpovědně a respektovat potřeby a práva všech. Chápání vzájemné provázanosti nám připomíná, že jsme součástí širšího systému a naše rozhodnutí i jednání mohou mít širší dopady na životy ostatních lidí, zvířat, rostlin. To zahrnuje ekologickou, sociální a ekonomickou provázanost. Chápání vzájemné provázanosti nám pomáhá překonat egoistické a krátkodobé zájmy a usilovat o vyvážený i udržitelný přístup, který bere v úvahu blaho všech. Pomáhá nám rozšířit své pohledy, vyhnout se výlučnosti a podporovat spolupráci i porozumění mezi různými lidmi a kulturami. Tato strategie je důležitá pro vytváření globálního povědomí i odpovědnosti a podporuje přístup, který se zabývá etickými otázkami z dlouhodobého hlediska.

Velký potenciál má podle mého názoru v dnešní době strategie orientovaná na environmentální partnerství s velkými korporacemi. Zaměřuje se na spolupráci mezi neziskovými organizacemi, vládními institucemi a soukromými korporacemi s cílem dosáhnout udržitelných a ekologicky odpovědných řešení. Může zahrnovat společné projekty, dialog a součinnost na politické úrovni, sdílení zdrojů a technické „know-how“. Environmentální partnerství s korporacemi může být mocným nástrojem pro prosazování udržitelnosti a ochrany životního prostředí. Ve spolupráci s korporacemi mohou neziskové organizace upozornit na environmentální problémy a přinést nová, účinnější řešení. Důležitou roli v prosazování udržitelného chování mohou hrát i podniky samotné, pokud budou přijímat opatření na snížení emisí skleníkových plynů. Tato strategie může být účinná, pokud bude založena na principu transparentnosti, a to nejen osobní a veřejné, ale především firemní a vládní.

V neposlední řadě jsou to také diskuze o filozofických otázkách, které mohou pomoci lidem lépe porozumět etickým břemenům a rozvinout schopnosti kritického myšlení a morálního rozhodování. Nejenže poskytují rámec pro kritické myšlení, ale napomáhají k reflektování našich hodnot a postojů, dokážou propojit různé oblasti i perspektivy a mohou inspirovat k aktivismu a změně ve společnosti.[72]

Tyto strategie mohou být kombinovány a upraveny v závislosti na konkrétních situacích a potřebách. V každém případě však úspěšné prosazování etického chování vyžaduje angažovanost jednotlivců i celých společností.

Na závěr přináším několik poučných návodů, jak řešit klimatickou krizi. Inspirovala mě k tomu kniha Petra Daniše „Klima je příležitost". Daniš velmi komplexně shrnul řešení změny klimatu, jeho argumenty a návody jsou nadějeplné, dosažitelné a fakty podložené. Cílem je urychleně posílit přístup ke klimatické krizi na různých úrovních. Vybírám některé strategie na úrovni jedinců, ale i opatření, která vyžadují společné jednání.

Návrhy společenských opatření

- zavázat se a směřovat k uhlíkové neutralitě,
- vyrábět čistou energii z obnovitelných zdrojů,
- elektrifikovat dopravu, hledat alternativy k fosilním palivům, vytvořit nový systém dopravy s menším počtem aut,
- zvýšit ochranu a obnovu přírody – lesů, stepí, mokřadů, moří a jiných ekosystémů,
- snížit skleníkové plyny ze zemědělství, snížit spotřebu masa a mléčných výrobků, zavést principy regenerativního zemědělství,
- transformovat průmysl, zavést inovace a nové technologie, podporovat principy cirkulární ekonomiky,
- investice soustřeďovat především do inovativních řešení,
- měnit politiku a pravidla hry, nenechat ostatní rozhodovat, jaká naše ekonomika bude a jakým palivem ji budeme pohánět, zakotvit prohlubování a neřešení klimatické krize v právu.[73]

---

[72] DUNNE, J. D. a D. GOLEMAN, pozn. 37, s. 198–220.
[73] DANIŠ, P. *Klima je příležitost: opravdová řešení pro naši budoucnost na Zemi*, 1. vyd. Praha: TEREZA, 2023, s. 19–129.

Návrhy individuálních opatření na změnu klimatické krize

- přestat se vymlouvat a začít třeba s něčím jednodušším, vytvářet si vlastní seznamy úkolů,
- vytvářet tlak na kompetentní orgány, aby řešili klimatickou krizi, například prostřednictvím peticí, listin anebo e-mailů adresovaných poslancům a poslankyním, účastí na protestech a veřejných akcích,
- změnit svoje spotřebitelské návyky týkající se stravy, dopravy, oblečení nebo volného času, zkrátka preferovat to, co je lokální, veřejné a hromadné,
- přecházet na čistou energii a využívat přírodní zdroje zodpovědně, například zhasínat po sobě světlo, nepřetápět a přílišně neochlazovat prostory,
- podporovat organizace, hnutí a jednotlivce, kteří se zaměřují na řešení v oblasti klimatické změny, ať už finančně, materiálně, šířením informací nebo dobrovolnickou prací,
- organizovat se v rámci komunity, zapojovat další lidi do společného hledání a prosazování řešení, volit pro klima,
- vzdělávat se.[74]

Záměrně jsem vzdělávání zařadila až nakonec, přestože je zajisté stěžejní v oblasti řešení klimatické krize, a právem by mělo mezi jednotlivými strategiemi stát na prvním místě. Jak vyučovat nejen o klimatické krizi, je obsahem praktické části této práce.

[74] DANIŠ, P. *Klima je příležitost*…, s. 158–205.

3 Globální environmentální problémy v hodinách OV

Lidská civilizace se ocitá na křižovatce. Naše rozhodnutí a jednání v současnosti mají zásadní vliv na budoucnost naší planety. Stojíme před nezbytným úkolem vytvořit udržitelnou a harmonickou rovnováhu mezi potřebami společnosti a ochranou životního prostředí. V tomto kontextu získává environmentální etika ve vzdělávání klíčový význam. Vzdělávání hraje zásadní roli při formování environmentálního vědomí, hodnot a postojů.

Cílem environmentálního vzdělávání je rozvíjet ekologickou gramotnost, podporovat udržitelné chování a povzbuzovat jednotlivce k aktivnímu zapojení do řešení environmentálních problémů. Environmentální výchova je u nás v současné době rozvíjena ve spolupráci škol a mimoškolních organizací, středisek ekologické výchovy a veřejné správy. Samotnými školami je poměrně podporována a je realizována především formou přírodovědných předmětů.[75] Vzhledem k tomu, že environmentální problémy mají mnohdy globální charakter, nelze se zaměřovat pouze na oblast environmentální výchovy, ale je třeba dát vzdělávání také globální rozměr. Cílem globálního rozvojového vzdělávání (GRV) je rozvíjet u dětí povědomí o globálních problémech. GRV je celoživotní vzdělávací proces, který pomáhá pochopit podobnosti a rozdíly mezi životy lidí v rozvinutých a rozvojových zemích. Usnadňuje porozumění ekonomickým, sociálním i environmentálním procesům, které ovlivňují různé lidi po celém světě rozdílným způsobem.[76] GRV přispívá ke vnímání světa jako propojeného celku, včetně všech jeho aspektů, a hledá souvislosti mezi děním na místní regionální i celosvětové úrovni. Pomáhá lidem vnímat sebe jako součást globálního společenství a motivuje je k odpovědnému jednání s ohledem na současný i budoucí svět. Podporuje solidaritu a ochotu pomáhat v globálním kontextu. Rozvíjí otevřený a kritický přístup k informacím. V poslední řadě podporuje aktivní účast jedinců na řešení lokálních i globálních výzev a spolupráci ohledně jejich řešení.[77] Pakliže byla teoretická část zaměřena převážně na etické otázky v oblasti globálních změn životního prostředí, nabízí se logicky další oblast, tj. etická výchova, o kterou je nezbytné okruh doplnit, aby

---

[75] ČINČERA, J. *Environmentální výchova jako průřezové téma*. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [online]. 2017 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: https://www.npi.cz/images/podkladov%C3%A1_studie/environmentalni_vychova.pdf, 12, 13.

[76] FORS. Globální rozvojové vzdělávání. *Globalnirozvojovevzdelavani.cz* [online]. © 2023 [cit. 2023-05-19]. Dostupné z: https://globalnirozvojovevzdelavani.cz/

[77] GLOBALNÍ ROZVOJOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ. Definice a principy. *Globalnirozvojovevzdelavani.cz* [online]. © 2023 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://globalnirozvojovevzdelavani.cz/co-je-grv/definice-a-principy

vzdělávání bylo komplexní.

Cílem této kapitoly je analyzovat, jakým způsobem se tato témata promítají do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV), a pokusit se integrovat jednotlivá průřezová témata do předmětu Výchova k občanství. Závěrem budou návrhy konkrétních vyučovacích lekcí, které budou naplňovat vybrané očekávané výstupy vztahující se k dané problematice.

Jedním tématem, které může být poněkud složité, je téma klimatické krize. Vzdělávání a osvěta jsou klíčové pro porozumění, že je naléhavé změny klimatu řešit. Jak uchopit toto téma ve vzdělávání, a na co se zaměřit, poměrně výstižně zpracoval do přehledné inforgrafiky Petr Daniš v publikaci „Klima je příležitost“. Myslím, že tento model může být aplikován i na jiné oblasti globálního environmentálního vzdělávání.

Model jízdního kola pro klimatické vzdělávání

„Tak jako potřebuje jízdní kolo různé součásti, aby mohlo jezdit, potřebuje i klimatické vzdělávání různé součásti, aby mohlo dobře fungovat. Tento holistický model vytvořili ve Finsku, ale opírá se o výzkumy a odbornou literaturu z celého světa. Může nám sloužit jako výborná pomůcka, když plánujeme učení o změně klimatu, abychom na něco důležitého nezapomněli“[78].

[78] DANIŠ, P. Model jízdního kola pro klimatické vzdělávání. In: *Ucimoklimatu.cz* [online]. 10. 3. 2023 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://ucimoklimatu.cz/metodiky/5-na-co-vsechno-se-zamerit-v-klimatickem-vzdelavani/

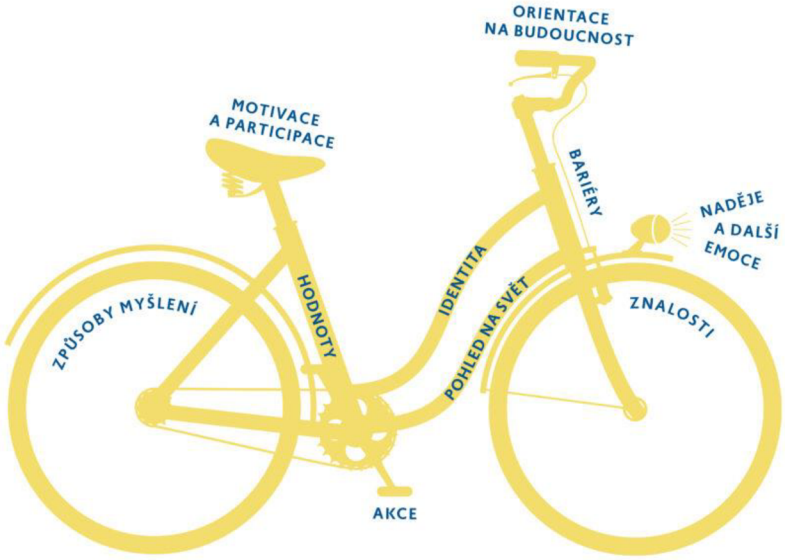

Obrázek 1:Model jízdního kola pro klimatické vzdělávání

Rám

Přístup ke klimatickému vzdělávání je utvářen skrze náš pohled na svět. Rozhodující jsou naše hodnoty a identita.[79]

Znalosti (přední kolo)

„Znalosti musí zahrnovat přírodovědnou i společenskovědní oblast, příčiny i důsledky změny klimatu, poznání problému i představení jeho řešení a možností zapojení, mitigační i adaptační strategie.“

Způsoby myšlení (zadní kolo)

„Musíme rozvíjet způsoby myšlení pro 21. století, které nám umožní se k informacím vztahovat a změnu klimatu prozkoumávat, například kritické a systémové myšlení, ale také globální solidaritu, sebereflexi apod.“

Hodnoty, identita, pohled na svět (rám)

„Otázky týkající se lidstva, povahy společnosti a jejího pohledu na svět, kultury, etiky a hodnot, naší identity, role a zodpovědnosti při řešení klimatické krize tvoří základ, na který nasedá další klimatické vzdělávání.“

Orientace na budoucnost (řídítka)

„Ochranu klimatu usnadňuje, pokud dokážeme vytvářet pozitivní osobní

[79] DANIŠ, P., *Model jízdního kola…*, s. 77.

i společenskou vizi bezemisní budoucnosti, plánovat cestu k ní, cvičit rozhodování nebo srovnávat různé scénáře možného vývoje.“

Bariéry (brzdy)

„Je třeba porozumět, jaké překážky nám brání klima chránit – potom bude snazší je překonat. Zahrnují psychologické a kulturní bariéry (popření problému, sociální normy, pocity viny, lidskou touhu po pohodlí, lenost, sílu zvyku a spěch), chybějící infrastrukturu, povahu ekonomického systému…“

Naděje (světlo)

„Potřebujeme ošetřit nepříjemné emoce – strach, smutek, vztek, beznaděj… – způsobované změnou klimatu a posilovat příjemnější emoce, zvláště soucit a naději. Realistická naděje, na rozdíl od planého optimismu, spočívá v přesvědčení, že navzdory problémům věci můžeme změnit k lepšímu.“

Motivace a participace (sedlo)

„Motivaci přispět k ochraně klimatu zvyšuje komunikace založená na věcném popisu problému, hledání účinných řešení a atraktivních přínosů společenské transformace. Klíčová je spolupráce, vzájemná podpora a zapojení do společných činností na ochranu klimatu.“

Akce (řetěz a pedály)

„Tak jako šlapání do pedálů, i ochrana klimatu vyžaduje úsilí. Hledáme možnosti a podporujeme jednání v souladu s ochranou klimatu v každodenním životě jako jednotlivci, jako součást širších komunit, jako aktivní občané.“[80]

3.1 Globální environmentální vzdělávání v RVP ZV

Rámcový vzdělávací program představuje základní strukturu, obsah a směřování vzdělávání v základních školách. Cílem této kapitoly je provést rozbor, do jaké míry je v RVP ZV zahrnuto globální a environmentální vzdělávání.

Hlavní myšlenkou RVP ZV je, že žáci by měli být v průběhu vzdělávání vybaveni mimo předmětové vědomosti také znalostmi, dovednostmi, postoji a hodnotami, které budou moci využívat efektivně nejen ve škole, ale především v běžném životě. Označujeme je souhrnně jako *klíčové kompetence*.[81] Níže uvádím ty, které se vztahují k tématu této diplomové práce. Jsou jimi následující kompetence.

---

[80] DANIŠ, P., *Model jízdního kola…*, s. 77.

[81] HUČÍNOVÁ, L. Klíčové kompetence v RVP ZV. In: *Clanky.rvp.cz* [online]. 19. 10. 2005 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/335/klicove-kompetence-v-rvp-zv.html

Občanské

- *chápe základní ekologické souvislosti a environmentální problémy, respektuje požadavky na kvalitní životní prostředí, rozhoduje se v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti*

K řešení problémů

- *vnímá nejrůznější problémové situace ve škole i mimo ni, rozpozná a pochopí problém, přemýšlí o nesrovnalostech a jejich příčinách, promyslí a naplánuje způsob řešení problémů a využívá k tomu vlastního úsudku a zkušeností,*
- *kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí, je schopen je obhájit, uvědomuje si zodpovědnost za svá rozhodnutí a výsledky svých činů zhodnotí.*

Sociální a personální

- *přispívá k diskusi v malé skupině i k debatě celé třídy, chápe potřebu efektivně spolupracovat s druhými při řešení daného úkolu, oceňuje zkušenosti druhých lidí, respektuje různá hlediska a čerpá poučení z toho, co si druzí lidé myslí, říkají a dělají*

Komunikativní

- *využívá získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi*

Digitální

- *chápe význam digitálních technologií pro lidskou společnost, seznamuje se s novými technologiemi, kriticky hodnotí jejich přínosy a reflektuje rizika jejich využívání,*
- *předchází situacím ohrožujícím bezpečnost zařízení i dat, situacím s negativním dopadem na jeho tělesné a duševní zdraví i zdraví ostatních; při spolupráci, komunikaci a sdílení informací v digitálním prostředí jedná eticky.*[82]

V kontextu této diplomové práce, která se zaměřuje na analýzu RVP ZV s ohledem na globální a environmentální vzdělávaní, je relevantní zmínit doplňující vzdělávací obor Etická výchova, jelikož přispívá k formování hodnotového základu a etického uvědomění u žáků.

---

[82] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. *Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání. Archiv-nuv.npi.cz* [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/, s. 10 - 13.

Etická výchova

Obsah doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova tvoří následující témata: *Kreativita a iniciativa, Řešení problémů a úkolů, Přijetí vlastního a společného rozhodnutí, interpersonální a sociální empatie*, *prosociální chování ve veřejném životě, solidarita a sociální problémy, uplatnění komplexní prosociálnosti – bída světa, informovanost o situaci zemí třetího světa, vztah k menšinám, využití prosociálnosti v multikulturní společnosti, pozitivní vztah k diverzitám.*[83]

Na deset základních témat navazuje šest aplikačních témat, které jsou tvořeny tematickými okruhy a učivem.

Etické hodnoty - zdroje etiky, osobní odpovědnost, smysl života, aplikace mravních zásad a hodnot, ctnosti, svědomí a jeho rozvoj.

Ekonomické hodnoty - vztah mezi ekonomikou a etikou, rozvíjení ekonomických ctností - šetrnost.

Ochrana přírody a životního prostředí - úcta k životu ve všech jeho formách, citový vztah člověka k přírodě, vnímání krásy a mnohotvárnosti přírody, zodpovědnost za životní prostředí.[84]

Tímto způsobem vytváří etická výchova celou řadu mezipředmětových vztahů. Ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství, jež je součástí vzdělávací oblasti Člověk a společnost, navazuje mimo jiné na učivo naše obec, region, kraj a osobnostní rozvoj. Můžeme tak například propojit učivo o environmentálních problémech v místě, kde žijeme, s vlastní iniciativou k řešení daného problému. Jednotlivé výstupy lze přizpůsobit a upravit podle následujících doporučených OČV.

EV-9-1-05 *... identifikuje se s pozitivními prosociálními vzory*

EV-9-1-06 *spolupracuje i v obtížných sociálních situacích*

EV-9-1-08 *analyzuje etické aspekty různých životních situací*[85]

Lze říci, že obsah doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova se zaměřuje mimo jiné na rozvoj morálních hodnot, sociálních dovedností a odpovědnosti vůči

---

[83] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/, s. 113

[84] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. *Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání*. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv

[85] Tamtéž, s. 117

přírodě. Vede žáky k pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa. Tím přispívá k formování zodpovědných a empatických jedinců, kteří jsou schopni aktivně přispívat k prosociálnímu chování ve prospěch jiných a celé společnosti.

Významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání se stávají „*Průřezová témata*“, která reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa. *„Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot.“*[86] Průřezová témata mají reflektovat aktuální společenské dění, a svým obsahem by měla reagovat na cíle současného vzdělávání, jenž vychází z potřeb dané doby.

Osobnostní a sociální výchova

Specifikem Osobnostní a sociální výchovy je, že učivem se stává samotný žák. Těsná je vazba ke vzdělávací oblasti Člověk a svět, a to převážně k Výchově k občanství, kde klade důraz na získávání praktických dovedností spjatých s tématy Člověk jako jedinec a Člověk ve společnosti.[87]

Přínosem průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka v oblasti postojů a hodnot je to, že přispívá k uvědomování si mravních rozměrů různých způsobů lidského chování a vede k uvědomování si hodnoty spolupráce a pomoci.

Tematické okruhy průřezového tématu

Tematické okruhy oblasti Osobnostní a sociální výchovy jsou členěny do tří částí, které jsou zaměřeny na osobnostní, sociální a mravní rozvoj.

Osobnostní

Kreativita – cvičení pro rozvoj základních rysů kreativity (pružnosti nápadů, originality, schopnosti vidět věci jinak, citlivosti, schopnosti dotahovat nápady do reality), tvořivost v mezilidských vztazích.

---

[86] Tamtéž, s. 124

[87] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. *Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání*. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv, s. 125

Morální rozvoj

Hodnoty, postoje, praktická etika – analýzy vlastních i cizích postojů a hodnot a jejich projevů v chování lidí; vytváření povědomí o kvalitách typu odpovědnost, spolehlivost, spravedlivost, respektování atd.; pomáhající a prosociální chování (člověk neočekává protislužbu); dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích všedního dne.[88]

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

„Průřezové téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech akcentuje ve vzdělávání evropskou dimenzi, která podporuje globální myšlení a mezinárodní porozumění a jako princip prostupuje celým základním vzděláváním. Podstatnou součástí evropské dimenze je výchova budoucích evropských občanů jako zodpovědných a tvořivých osobností, schopných v dospělosti mobility a flexibility v občanské a pracovní sféře i v osobním životě. Rozvíjí vědomí evropské identity při respektování národní identity. Otevírá žákům širší horizonty poznání a perspektivy života v evropském i mezinárodním prostoru a seznamuje je s možnostmi, které jim tento prostor poskytuje. Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech prolíná všemi vzdělávacími oblastmi, integruje a prohlubuje poznatky a umožňuje uplatnit dovednosti, které si žáci osvojili v jednotlivých vzdělávacích oborech. Podporuje ve vědomí a jednání žáků tradiční evropské hodnoty, k nimž patří humanismus, svobodná lidská vůle, morálka, uplatňování práva a osobní zodpovědnost spolu s racionálním uvažováním, kritickým myšlením a tvořivostí.“[89]

„Důležitým prostorem pro realizaci průřezového tématu se stává obor Výchova k občanství, v jehož vzdělávacím obsahu se zdůrazňují sociální, ekonomické, právní a kulturní souvislosti v evropské a globální dimenzi. Objasňuje také vazby mezi lokální, národní, evropskou a globální úrovní uvažování, rozhodování a jednání.“[90]

Přínos průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka

V oblasti vědomostí, dovedností a schopností průřezové téma prohlubuje porozumění vlivu kulturních, ideologických a sociopolitických rozdílů na vznik a řešení globálních problémů v jejich vzájemných souvislostech. V oblasti postojů a hodnot průřezové téma obohacuje pohledy žáka na sebe sama z hlediska otevřených životních

---

[88] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. *Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání*. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv, s. 126, 127

[89] Tamtéž, s. 129

[90] Tamtéž, s. 129

perspektiv rozšířených o možnosti volby v evropské a mezinárodní dimenzi.[91]

Environmentální výchova

„Environmentální výchova vede jedince k pochopení komplexnosti a složitosti vztahů člověka a životního prostředí, tj. k pochopení nezbytnosti postupného přechodu k udržitelnému rozvoji společnosti a k poznání významu odpovědnosti za jednání společnosti i každého jedince. Umožňuje sledovat a uvědomovat si dynamicky se vyvíjející vztahy mezi člověkem a prostředím při přímém poznávání aktuálních hledisek ekologických, ekonomických, vědecko-technických, politických a občanských, hledisek časových (vztahů k budoucnosti) i prostorových (souvislostí mezi lokálními, regionálními a globálními problémy) i možnosti různých variant řešení environmentálních problémů.“[92]

Vede jedince k aktivní účasti na ochraně a utváření prostředí a ovlivňuje v zájmu udržitelnosti rozvoje lidské civilizace životní styl i hodnotovou orientaci žáků.

„Na realizaci průřezového tématu se podílí většina vzdělávacích oblastí. Postupným propojováním, rozšiřováním, upevňováním i systematizací vědomostí a dovedností získávaných v těchto oblastech umožňuje téma Environmentální výchova utváření integrovaného pohledu. Každá z oblastí má svůj specifický význam v ovlivňování racionální stránky osobnosti i ve vlivu na stránku emocionální a volně aktivní. Ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět poskytuje průřezové téma ucelený elementární pohled na okolní přírodu i prostředí. Učí pozorovat, citlivě vnímat a hodnotit důsledky jednání lidí, přispívá k osvojování si základních dovedností a návyků aktivního odpovědného přístupu k prostředí v každodenním životě. V maximální míře využívá přímé kontakty žáků s okolním prostředím a propojuje rozvíjení myšlení s výrazným ovlivňováním emocionální stránky osobnosti jedince.“[93]

Průřezové téma Člověk a společnost odkrývá souvislosti mezi ekologickými, technicko - ekonomickými a sociálními jevy s důrazem na význam preventivní obezřetnosti v jednání a další principy udržitelnosti rozvoje.

Přínos průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka

V oblasti vědomostí, dovedností a schopností průřezové téma:

- *rozvíjí porozumění souvislostem v biosféře, vztahům člověka a prostředí*

---

[91] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv, s. 130.
[92] Tamtéž, s. 133.
[93] Tamtéž, s. 133, 134.

a důsledkům lidských činností na prostředí,

- *vede k uvědomování si podmínek života a možností jejich ohrožování,*
- *přispívá k poznávání a chápání souvislostí mezi vývojem lidské populace a vztahy k prostředí v různých oblastech světa,*
- *umožňuje pochopení souvislostí mezi lokálními a globálními problémy a vlastní odpovědností ve vztazích k prostředí,*
- *poskytuje znalosti, dovednosti a pěstuje návyky nezbytné pro každodenní žádoucí jednání občana vůči prostředí,*
- *ukazuje modelové příklady žádoucího i nežádoucího jednání z hledisek životního prostředí a udržitelného rozvoje,*
- *napomáhá rozvíjení spolupráce v péči o životní prostředí na místní, regionální, evropské i mezinárodní úrovni,*
- *seznamuje s principy udržitelnosti rozvoje společnosti,*
- *učí hodnotit objektivnost a závažnost informací týkajících se ekologických problémů,*
- *učí komunikovat o problémech životního prostředí, vyjadřovat, racionálně obhajovat a zdůvodňovat své názory a stanoviska.*

V oblasti postojů a hodnot průřezové téma:

- *přispívá ke vnímání života jako nejvyšší hodnoty,*
- *vede k odpovědnosti ve vztahu k biosféře, k ochraně přírody a přírodních zdrojů,*
- *vede k pochopení významu a nezbytnosti udržitelného rozvoje jako pozitivní perspektivy dalšího vývoje lidské společnosti,*
- *podněcuje aktivitu, tvořivost, toleranci, vstřícnost a ohleduplnost ve vztahu k prostředí,*
- *přispívá k utváření zdravého životního stylu a ke vnímání estetických hodnot prostředí,*
- *vede k angažovanosti v řešení problémů spojených s ochranou životního prostředí,*
- *vede ke vnímavému a citlivému přístupu k přírodě a přírodnímu a kulturnímu dědictví.*[94]

[94] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv, s. 134, 135.

Environmentální výchova je členěna do tematických okruhů, které umožňují celistvé pochopení problematiky vztahů člověka k životnímu prostředí, k uvědomění si základních podmínek života a odpovědnosti současné generace za život v budoucnosti.

Ekosystémy – *les (les v našem prostředí, produkční a mimoprodukční významy lesa); pole (význam, změny okolní krajiny vlivem člověka, způsoby hospodaření na polích, pole a jejich okolí); vodní zdroje (lidské aktivity spojené s vodním hospodářstvím, důležitost pro krajinnou ekologii); moře (druhová odlišnost, význam pro biosféru, mořské řasy a kyslík, cyklus oxidu uhličitého) a tropický deštný les (porovnání, druhová rozmanitost, ohrožování, globální význam a význam pro nás); lidské sídlo – město – vesnice (umělý ekosystém, jeho funkce a vztahy k okolí, aplikace na místní podmínky); kulturní krajina (pochopení hlubokého ovlivnění přírody v průběhu vzniku civilizace až po dnešek).*

Základní podmínky života – *voda (vztahy vlastností vody a života, význam vody pro lidské aktivity, ochrana její čistoty, pitná voda ve světě a u nás, způsoby řešení); ovzduší (význam pro život na Zemi, ohrožování ovzduší a klimatické změny, propojenost světa, čistota ovzduší u nás); půda (propojenost složek prostředí, zdroj výživy, ohrožení půdy, rekultivace a situace v okolí, změny v potřebě zemědělské půdy, nové funkce zemědělství v krajině; ochrana biologických druhů (důvody ochrany a způsoby ochrany jednotlivých druhů); ekosystémy – biodiverzita (funkce ekosystémů, význam biodiverzity, její úrovně, ohrožování a ochrana ve světě a u nás); energie (energie a život, vliv energetických zdrojů na společenský rozvoj, využívání energie, možnosti a způsoby šetření, místní podmínky); přírodní zdroje (zdroje surovinové a energetické, jejich vyčerpatelnost, vlivy na prostředí, principy hospodaření s přírodními zdroji, význam a způsoby získávání a využívání přírodních zdrojů v okolí)*

Lidské aktivity a problémy životního prostředí – *zemědělství a životní prostředí, ekologické zemědělství; doprava a životní prostředí (význam a vývoj, energetické zdroje dopravy a její vlivy na prostředí, druhy dopravy a ekologická zátěž, doprava a globalizace); průmysl a životní prostředí (průmyslová revoluce a demografický vývoj, vlivy průmyslu na prostředí, zpracovávané materiály a jejich působení, vliv právních a ekonomických nástrojů na vztahy průmyslu k ochraně životního prostředí, průmysl a udržitelný rozvoj společnosti); odpady a hospodaření s odpady (odpady a*

příroda, principy a způsoby hospodaření s odpady, druhotné suroviny); ochrana přírody a kulturních památek (význam ochrany přírody a kulturních památek; právní řešení u nás, v EU a ve světě, příklady z okolí, zásada předběžné opatrnosti; ochrana přírody při masových sportovních akcích – zásady MOV); změny v krajině (krajina dříve a dnes, vliv lidských aktivit, jejich reflexe a perspektivy); dlouhodobé programy zaměřené k růstu ekologického vědomí veřejnosti (Státní program EVVO, Agenda 21 EU) a akce (Den životního prostředí OSN, Den Země apod.)

Vztah člověka k prostředí – *naše obec (přírodní zdroje, jejich původ, způsoby využívání a řešení odpadového hospodářství, příroda a kultura obce a její ochrana, zajišťování ochrany životního prostředí v obci – instituce, nevládní organizace, lidé); náš životní styl (spotřeba věcí, energie, odpady, způsoby jednání a vlivy na prostředí); aktuální (lokální) ekologický problém (příklad problému, jeho příčina, důsledky, souvislosti, možnosti a způsoby řešení, hodnocení, vlastní názor, jeho zdůvodňování a prezentace); prostředí a zdraví (rozmanitost vlivů prostředí na zdraví, jejich komplexní a synergické působení, možnosti a způsoby ochrany zdraví); nerovnoměrnost života na Zemi (rozdílné podmínky prostředí a rozdílný společenský vývoj na Zemi, příčiny a důsledky globalizace a principy udržitelnosti rozvoje, příklady jejich uplatňování ve světě, u nás)*[95]

[95] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv, s. 133 – 136.

3.2 Občanská výchova – tematické celky, OČV

V rámci předmětu Výchova k občanství by měly být posíleny občanské kompetence, které zahrnují znalosti, postoje a dovednosti, které jsou potřebné pro účast občana v demokratické společnosti. Ve vztahu k etickým otázkám životního prostředí je klíčové vytváření jasných morálních standardů a hodnot. Je potřeba vést diskuze o etických otázkách, aby žáci lépe pochopili důležitost a smysl daného problému a mohli lépe porozumět různým morálním postojům a rozvinout schopnost kritického myšlení. V diskuzích je důležité respektovat odlišné názory a přístupy k etickým otázkám a podporovat vnímání vlastních schopností, uvědomění si důležitosti činnosti a vnímání možných důsledků. V poslední řadě bychom měli u žáků rozvíjet takové dovednosti, které jim umožní aktivně přispívat ke změně ve společnosti. Patří sem hlavně sociální a občanská angažovanost. Podporujeme zapojení žáků do veřejného života, posilujeme jejich schopnosti spolupracovat a komunikovat. Vytvářením pocitu sounáležitosti přispíváme k větší motivaci k činnosti. Lze toho dosáhnout např. společnými cíli či hledáním společných zájmů. Globální environmentální problémy jsou mnohdy složité. Proto představuje rozvoj klíčových kompetencí, jako jsou kritické myšlení, analytické schopnosti, řešení problémů a tvořivosti, zásadní roli ve vzdělávacím procesu.

Vzdělávací předmět Výchova k občanství je součástí vzdělávací oblasti *„Člověk a společnost*“ a vzdělávací obsah je tvořen očekávanými výstupy a učivem.

***„Vzdělávací obor Výchova k občanství** se zaměřuje na vytváření kvalit, které souvisejí s orientací žáků v sociální realitě a s jejich začleňováním do různých společenských vztahů a vazeb. Otevírá cestu k realistickému sebepoznání a poznávání osobnosti druhých lidí a k pochopení vlastního jednání i jednání druhých lidí v kontextu různých životních situací. Seznamuje žáky se vztahy v rodině a širších společenstvích, s hospodářským životem a rozvíjí jejich orientaci ve světě financí. Přibližuje žákům úkoly důležitých politických institucí a orgánů, včetně činností armády, a ukazuje možné způsoby zapojení jednotlivců do občanského života. Učí žáky respektovat a uplatňovat mravní principy a pravidla společenského soužití a přebírat odpovědnost za vlastní názory, chování a jednání i jejich důsledky. Rozvíjí občanské a právní vědomí žáků, posiluje smysl jednotlivců pro osobní i občanskou odpovědnost a motivuje žáky k aktivní účasti na životě demokratické společnosti.“*[96]

---

[96] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-

Cílové zaměření vzdělávací oblasti:

- *utváření pozitivního hodnotového systému opřeného o historickou zkušenost,*
- *uplatňování aktivního přístupu k ochraně zdraví, života, majetku při běžných, rizikových i mimořádných událostech i poznávání otázek obrany státu,*
- *odhalování kořenů společenských jevů, dějů a změn, promýšlení jejich souvislostí a vzájemné podmíněnosti v reálném a historickém čase*[97]
- Zde jsem vybrala několik očekávaných výstupů, které se vztahují k tématu této práce.

Očekávané výstupy

Mezinárodní vztahy, globální svět

VO-9-5-02 *uvede některé globální problémy současnosti, vyjádří na ně svůj osobní názor a popíše jejich hlavní příčiny i možné důsledky*

VO-9-5-03 *objasní souvislosti globálních a lokálních problémů*

Člověk jako jedinec

VO-9-2-01 *objasní, jak může realističtější poznání a hodnocení vlastní osobnosti a potenciálu pozitivně ovlivnit jeho rozhodování, vztahy s druhým lidmi i kvalitu života*

VO-9-2-02 *posoudí vliv osobních vlastností na dosahování individuálních i společných cílů, objasní význam vůle při dosahování cílů a překonávání překážek*[98]

Závěrem lze říci, že současná podoba RVP ZV udává dostatečný rámec pro integraci environmentálních a globálních témat do výuky. Další kapitola předkládá možné způsoby realizace výuky Výchovy k občanství prostřednictvím integrace průřezových témat Environmentální výchova a Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech.

---

vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv, s. 129

[97] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv, s. 53

[98] Tamtéž. s 61

3.3 Možné způsoby realizace: vzorové hodiny

LEKCE Klimatická změna

Cílová skupina: 7., 8., 9. třída

Kompetence: komunikativní, sociální a personální, občanské

Průřezová témata: Environmentální výchova, Výchova k myšlení v globálních a evropských souvislostech

Mezipředmětové vztahy: přírodopis, zeměpis

Metody: diskuzní, brainstorming, myšlenkové mapy, sněhová koule, audiovizuální

Organizační formy: ve dvojici, skupinová, hromadná

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Anotace

Tato lekce se zaměřuje především na porozumění principům klimatického systému a důsledkům klimatické změny, které nepříznivě ovlivňují život na naší planetě. Metodika vychází ze samotných faktů o klimatické změně. Lekce se zaměřuje jak na hlavní globální dopady, tak i na konkrétní regionální problémy. Globální problémy mohou být způsobeny celou řadou lokálních příčin, je proto důležité vědět, že i drobné pozitivní změny na lokální úrovni mohou mít velkou důležitost v globálním rozsahu. Součástí lekce jsou aktivy, které vedou jak k žákovské iniciativě, tak podporují rozvoj globálního myšlení a dovedností. Tato aktivita umožňuje žákům rozvíjet své schopnosti spolupráce, kritického myšlení a komunikace, zatímco se zabývají tématem klimatické krize a hledají společnou shodu na důležitých charakteristikách tohoto problému.

Cíl lekce

- žák se seznámí s klimatickou změnou a jejími dopady,
- žák diskutuje o dopadech klimatické změny, jak ve světě, tak v ČR,
- žák dává do souvislosti informace o klimatické změně a o propojenosti světa,
- žák navrhuje konkrétní řešení pro vypořádání se s klimatickou změnou,
- žák si na základě svého přesvědčení a získaných informací utváří názor, že sám jako jedinec může klimatickou změnu ovlivnit.

Lekce má tedy vzbudit žákův zájem o udržitelnost a možnost změny.

1. HODINA – Co je to klimatická změna?

Průběh

Metodický komentář:

- Učitel na úvod hodiny vyzve žáky, aby si představili, že jsou planeta Země. Následně přistoupí společně s žáky k opakování zákonitostí o klimatu, aby bylo možné dále navázat tématem klimatické změny.

A) EVOKACE (5–10 min)

„Představ si, že jsi planeta Země“

Metodický komentář:

- Učitel požádá žáky, aby se zamysleli nad tím, jaké to je, být planetou Zemí. Jaké jsou její vlastnosti, životní podmínky, ekosystémy, a co vše je na ní obsaženo. Nechá žáky, aby si na základě své představivosti vizualizovali, jak vypadá planeta Země jako celek.
- Po diskuzi o představě o Zemi, jako celku, žáky požádáme, aby se zamysleli nad svými osobními perspektivami, jakožto planety Země. Co by Zemi trápilo nebo znepokojovalo? Jaké změny by mohly nastat, a jak by to ovlivnilo jejich ekosystémy, klima a život na planetě? Jaké jsou podle tebe nejcennější aspekty naší planety?
- Žáci mohou odpovědi prodiskutovat v lavici, nebo mohou odpovídat pouze za sebe.

Následně učitel přechází k otázkám o změně klimatu:

- Dokázali byste říct, co je vlastně klimatická změna?
- Jak se u nás / ve světě projevuje?
- Došlo někdy v minulosti ke změně klimatu, která by negativně ovlivnila život na naší planetě?
- Kdo je zodpovědný za klimatickou změnu?

B) UVĚDOMĚNÍ (30–35 min)

Metodický komentář:

- Učitel žákům rozdá pracovní listy, kam budou po prvním zhlédnutí videa zaznamenávat své odpovědi. Na začátek doporučujeme dát žákům čas, aby si pracovní list prošli sami, a následně ho projde učitel společně se žáky, kdy zjišťuje, zda všemu uvedenému rozumějí. Video je vhodné pustit 2×, aby měli všichni žáci možnost pochytit všechny detaily a doplnit své odpovědi. Otázky

6 a 7 je možné brát jako bonusové. Slabší žáci tak budou mít více času na to, aby vypracovali stěžejní otázky.

Metodický komentář:

- Následně vede učitel diskuzi o tom, co si žáci poznamenali, a pokládá doplňující otázky. Diskuzi lze zaměřit na fakta o samotné klimatické změně, na její dopady na lidstvo, faunu, flóru, a jak se můžou tyto dopady projevovat i u nás, na našem území.

Vstupní otázky do diskuse:

- Dokázali byste říct, jak se klimatická změna projevuje na území ČR?
- Všimli jste si projevů, které lze spojit s klimatickou změnou, v okolí školy nebo bydliště?
- Pokud ano, mohli byste uvést konkrétní příklady?
- Můžeme hovořit i o extrémních událostech spojených s klimatickou změnou na našem území?
- Ovlivnily tyto události nějak život lidí? A jakým způsobem?
- Mohly by náš život ovlivnit i klimatické události světové úrovně? Které události by to byly, a jak by nás ovlivnily?

C) REFLEXE (5–10 min)

Metodický komentář:

- Žáci mají jako poslední úkol v hodině pomocí metody *sněhové koule* definovat klimatickou krizi.

Nejprve učitel napíše na tabuli vedle sebe slova „

„klima/klimatická“ a „krize“. Poté vyzve žáky, aby každému slovu přidali nějaký význam a napsali ho vedle daného slova. Slabším žákům můžeme poskytnout jednoduchou definici, nebo je povzbudit, aby použili své vlastní znalosti a přemýšleli o tom, co tato slova znamenají.

Následně učitel rozdělí žáky do dvojic a požádá je, aby si vzali papír a tužku. Po tomto cvičení požádejte žáky, aby vymysleli čtyři přídavná jména, která charakterizují klimatickou krizi (například ničivá, globální, akutní, nebezpečná). Nechte je, aby si je zapsali vedle slov „klimatická krize“.

Následně učitel žáky požádá, aby si našli dalšího spolužáka (nebo vytvořili trojici) a společně dokončili větu „Klimatická krize je...“ s použitím jednoho nebo více přídavných jmen, která si vymysleli (například „Klimatická krize je ničivá a globální“).

- Vytvoření velkých skupin: učitel spojí dvojice nebo trojice do větších skupin, které mají čtyři nebo více členů. Předem je třeba se ujistit, že každá skupina obsahuje různá přídavná jména charakterizující klimatickou krizi.
- Shoda na finálních čtyřech slovech: na závěr necháme skupiny diskutovat a spolupracovat na nalezení shody na čtyřech společných slovech, která charakterizují klimatickou krizi (může to být například naléhavá, systematická, ohrožující, nevyhnutelná).

2. HODINA – Klimatická změna v praxi

A) EVOKACE (5–10 min)

Metodický komentář:

- Učitel umístí v prostoru třídy karty s výroky, nebo může jednotlivé výroky napsat na tabuli.
- Poté vyzve žáky, aby si jednotlivé výroky prošli, a postavili se k tomu, se kterým nejvíce souhlasí.
- Následně ve vytvořených skupinách nad daným výrokem diskutují a napíší argumenty PRO.
- Vyzveme žáky, aby své argumenty prezentovali.
- Aktivitu je možné realizovat na začátku probíraného tématu, ale také znovu na jeho konci. Můžeme tak zjistit, zda u žáků došlo ke změně názorů a postojů.

Návrh karet:

SE ZMĚNOU KLIMATU NEMOHU JAKO JEDINEC NIC UDĚLAT

VÝROBA MASA A MLÉČNÝCH VÝROBKŮ PŘISPÍVÁ K VYSOKÝM EMISÍM SKLENÍKOVÝCH PLYNŮ

JEDNOTLIVÉ STÁTY SE NA PRODUKCI SKLENÍKOVÝCH PLYNŮ PODÍLEJÍ RŮZNOU MĚROU

FOSILNÍ PALIVA, JAKO JSOU UHLÍ A ROPA, MAJÍ VYSOKOU UHLÍKOVOU STOPU

INOVACE A VÝVOJ NOVÝCH TECHNOLOGIÍ JSOU KLÍČOVÉ V POMOCI SE SNIŽOVÁNÍM EMISÍ SKLENÍKOVÝCH PLYNŮ

B) UVĚDOMĚNÍ (30–35 min)

Metodický komentář:

- Začneme tím, že žákům představíme graf znázorňující podíl jednotlivých odvětví na globálních emisích skleníkových plynů. Vysvětlíme žákům, že emise

skleníkových plynů z různých odvětví mají různý vliv na klimatickou krizi.

- Rozdělíme žáky do skupin. Každá skupina žáků se zaměří na 2 z vybraných odvětví. Požádáme žáky, aby prováděli výzkum a získali informace o tom, jaká konkrétní opatření by mohla pomoci snížit emise skleníkových plynů v daných odvětvích. Žáci by měli zohlednit technologické, legislativní, vzdělávací a individuální přístupy.
- Učitel požádá jednotlivé skupiny, aby své návrhy a zjištění prezentovali ostatním skupinám, které si budou moci na základě ostatních svá zjištění a návrhy porovnat a případně doplnit.
- Na závěr vyzveme žáky ke krátké diskuzi o proveditelnosti a výhodách i případných výzvách spojených s daným opatřením.

C) REFLEXE (5-10 min)

Na závěr rozdělíme žáky do dvou skupin a zadáme jim poslední úkol. Každá skupina má zpracovat vlastní myšlenkovou mapu na téma „Jak mě může klimatická změna ovlivňovat?“ / „Jak můžu klimatickou změnu ovlivnit já?“.

- Je také možné udělat hromadnou reflexi hodiny na tabuli. Celá třída se bude podílet na tvorbě obou myšlenkových map, které bude vytvářet učitel podle instrukcí žáků, nebo žáci mohou postupně chodit k tabuli a doplňovat slova sami. V tomto úkolu je možné pracovat i s variantou pro slabší žáky. Dostali by již doplněnou myšlenkovou mapu o několik konkrétních pojmů, které by mohli dále rozvíjet.

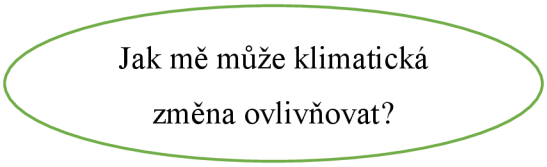

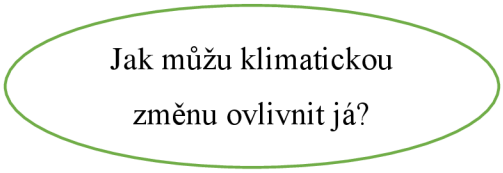

PRACOVNÍ LIST

1. Doplň následující tabulku na základě zhlédnutého videa.

Videoukázka:

Klimatická změna – NEZkreslená věda, odkaz:
https://www.youtube.com/watch?v=52dFlY1WU7s.

1. Jak bys popsal/a svými slovy klimatickou změnu?
2. Jaké jsou hlavní příčiny klimatické změny?
3. Jakou roli v tom všem hraje člověk?
4. Jaké jsou důsledky klimatické změny?
5. Jaká konkrétní rizika klimatická změna přináší?
Bonusové otázky
6. Jakou novou informaci ses dozvěděl/a?
7. Byla pro tebe nějaká informace překvapivá?

2. S ohledem na video, které jsi právě viděl/a, diskutuj se svými spolužáky nad následujícími otázkami.

- Dokázali byste říct, jak se klimatická změna projevuje na území ČR?
- Všimli jste si projevů, které lze spojit s klimatickou změnou, v okolí školy nebo bydliště?
- Pokud ano, mohli byste uvést konkrétní příklady?
- Můžeme hovořit i o extrémních událostech spojených s klimatickou změnou na našem území?
- Ovlivnily tyto události nějak život lidí? A jakým způsobem?
- Mohly by náš život ovlivnit i události světové úrovně? Které události by to byly a jak by nás ovlivnily?

3. Doplňte větu.

Klimatická krize je …

4. Jaký výrok sis vybral/a a jaké jsou tvoje argumenty PRO?

Výrok:
Argumenty PRO:

5. Podívej se na graf, který znázorňuje podíl jednotlivých odvětví na globálních emisích. Vyber 2 odvětví, kterými se budeš zabývat. Pokus se navrhnout řešení, která by mohla vést ke snížení emisí skleníkových plynů v daném odvětví.

Podíl odvětví na globálních emisích skleníkových plynů

výroba elektřiny a tepla	25 %
zemědělství a lesnictví	24 %
stavebnictví	6 %
doprava	14 %
průmysl	21 %
další činnosti v energetice (např. těžba)	10 %

Zdroj: U.S. Environmental Protection Agency

Odvětví	Návrh na snížení emisí

6. Doplň myšlenkovou mapu.

Varianta A

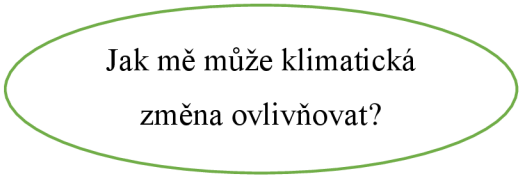

Varianta B

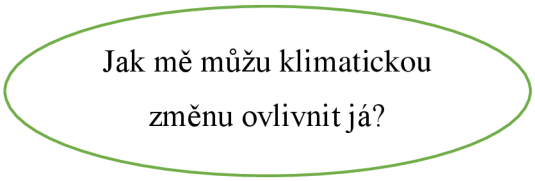

LEKCE Kristýna je naše pastvina

Cílová skupina: 8., 9. třída

Kompetence: komunikativní, sociální a personální, občanské

Průřezová témata: Environmentální výchova, Výchova k myšlení v globálních a evropských souvislostech, Osobností a sociální výchova

Mezipředmětové vztahy: Etická výchova

Metody: diskuzní, audiovizuální, 4 rohy, T-graf

Organizační formy: skupinová, hromadná

Časová dotace: 1 vyučovací hodina

Pozn.: Lekce může být koncipována jako dvouhodinová, pokud bude spojena s vycházkou na konkrétní místo.

Cíl lekce:

- žák se seznámí s problémy nadměrného využívání zdrojů v konkrétním místě,
- žák diskutuje nad otázkami udržitelnosti a odpovědného chování ve vztahu ke konkrétnímu místu a reflektuje je,
- žák dává do souvislostí informace o lokálním problému a globálních problémech spojených s nadměrným čerpáním určitého zdroje,
- žák rozpozná a zhodnotí různé zájmy a perspektivy týkající se využívání konkrétního místa,
- žák rozvíjí uvědomění, empatie a angažovanost vůči využívání přírodního prostředí.

Anotace

Tato lekce se zaměřuje na pochopení konceptu „Tragédie obecní pastviny“ skrze místo, kde žijeme. Hlavní myšlenkou místně zakotveného učení je pochopit na příkladu lokálního problému globální souvislosti dané problematiky. Lekce se zaměřuje na problémy rekreačního areálu, který v posledních letech prochází velkými změnami. Lekce má žákům pomoci porozumět konceptu „Tragédie obecní pastviny“ a reflektovat rizika spojená s nadměrným využíváním rekreačního areálu.

Pozn.: Před zahájením lekce je dobré areál navštívit. Můžeme tak učinit v hodině, nebo můžeme žákům zadat dobrovolný domácí úkol. Před návštěvou je dobré žákům sdělit, na co se při návštěvě mají zaměřit a čeho si mají všímat. V časové tísni může být vhodnou alternativou také virtuální prohlídka prostřednictvím Google Maps nebo lze zhlédnout na stránkách města Hrádek nad Nisou v tomto odkazu:

https://www.hradek.eu/page3.aspx?zaz=2238-3010.

A) EVOKACE (5–10 min)

- Učitel položí na úvod žákům otázku: „Kolikrát jste v letošním roce navštívili rekreační areál Kristýna?“. Pravděpodobně každý ze žáků minimálně 1× areál navštívil.
- Následně žáky vyzveme, aby si poslechli audionahrávku, která vypráví o historii lomu Kristýna. Jako doplnění poskytneme žákům fotografie, které vystihují různá období lomu až po současnost, kdy je využíván k rekreačním účelům.
- Následuje krátká diskuze.

Vstupní otázky do diskuze:

- K čemu původně sloužila Kristýna?
- Jaké environmentální dopady mohla mít těžba v hnědouhelném lomu na tehdejší okolní přírodu a ekosystém?
- Proč si myslíš, že se lidé rozhodli proměnit lom na atraktivní rekreační místo?
- Jaké výhody a nevýhody podle tebe spočívají v takové proměně?

Audiokniha: https://www.hradek.eu/index3.aspx?rub=555.

Fotografie: https://www.okoliliberce.cz/l/kopie-z-loucna/.

B) UVĚDOMĚNÍ (30–35 min)

Cíl: Porovnat a vyjádřit názorové rozdíly mezi antropocentrickým, biocentrickým a ekocentrickým přístupem k etickým otázkám v rekreačním areálu.

- Učitel vysvětlí žákům, že se budou zabývat názorovými rozdíly mezi různými etickými perspektivami v rámci rekreačního areálu. Nejprve poskytneme žákům jednoduché definice antropocentrismu, biocentrismu a ekocentrismu v otázkách etiky životního prostředí.
- Vybereme 4 problémy, které se týkají etických aspektů rekreačního areálu. Každý z problémů umístíme do jednoho rohu třídy. Na připravený flip chart nadepíšeme daný problém a pod něj načrtneme 3 T-grafy, které budou nadepsány vždy danou perspektivou.
- Učitel vysvětlí žákům, že do připravených T – grafů budou zaznamenávat vždy do levého sloupce argumenty PRO a do pravého argumenty PROTI a to vzhledem ke zvolené perspektivě.
- Poté necháme žáky, aby si vybrali, jaký problém chtějí řešit jako první,

a pokusili se uvést vždy alespoň jeden argument PRO a PROTI.

- Následně učitel vyzve žáky, aby obešli i zbylé tři rohy a opět stejným způsobem zaznamenali své argumenty.
- Během aktivity učitel obchází jednotlivá stanoviště a v případě nesnází může žákům sdělit vlastní argumenty.
- Po dokončení se společně vrátíme ke každé otázce. Všechny flip charty umístíme na tabuli a požádáme žáky, aby vyzdvihli hlavní rozdíly mezi perspektivami a porovnali názorové rozdíly případně shody mezi jednotlivými perspektivami.

Návrhy možných problémů:

1: Rekreační objekty	2. Vodní sporty a koupání
2. Služby, občerstvení	4. Sportoviště, stezky, pláže

Z POHLEDU ČLOVĚKA

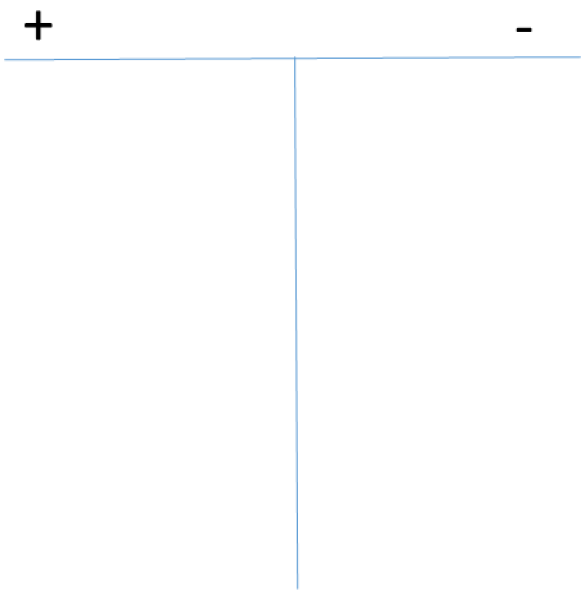

Z POHLEDU VŠECH

ŽIVÝCH TVORŮ

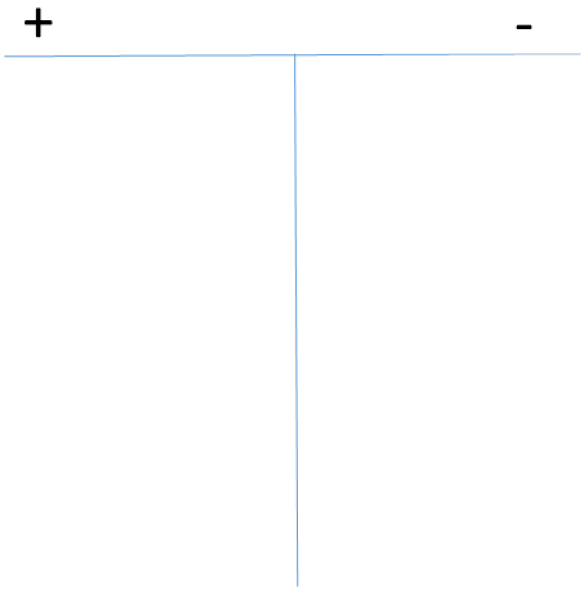

Z POHLEDU EKOSYSTÉMU

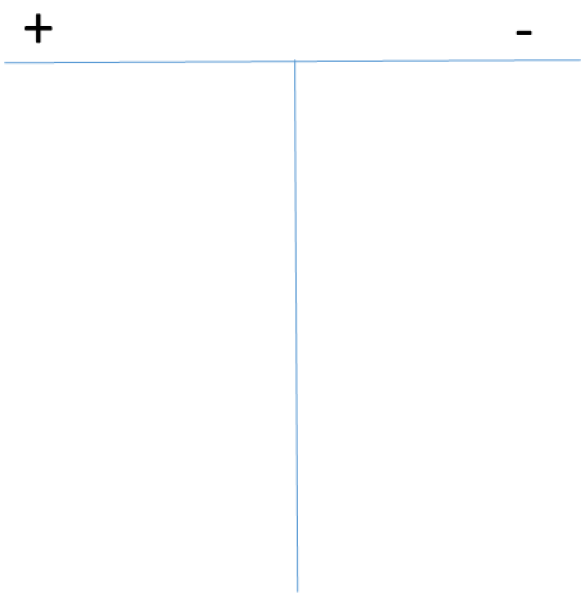

C) REFLEXE: (5–10 min)

Metodický komentář:

- Učitel žákům krátce představí princip „tragédie obecní pastviny“.
- Následně se žáků zeptáme, jestli by mohl rekreační areál představovat takovou pastvinu. Záměrem je navodit žáky k diskuzi.

Vstupní otázky do diskuze:

- Jaká jsou rizika spojená s nadměrným využíváním rekreačního areálu v kontextu „tragédie obecní pastviny“?
- Diskutujte o možných negativních důsledcích, které mohou vzniknout při nadměrném využívání restaurací, stánků s občerstvením, vodních sportů, chat s ubytováním a dalších prvků v rekreačním areálu.
- Jaké jsou příklady opatření, která mohou pomoci předejít „tragédii obecní pastviny“ v rekreačním areálu a minimalizovat rizika nadměrného využívání, tak aby byl areál dlouhodobě udržitelný?
- Jaké jsou role a odpovědnosti různých aktérů v prevenci „tragédie obecní pastviny“ v rekreačním areálu? Identifikujte různé subjekty.
- Jak bychom mohli vytvořit udržitelný a vyvážený přístup k využívání rekreačního areálu, který by minimalizoval rizika „tragédie obecní pastviny“?

Obrázkové přílohy:

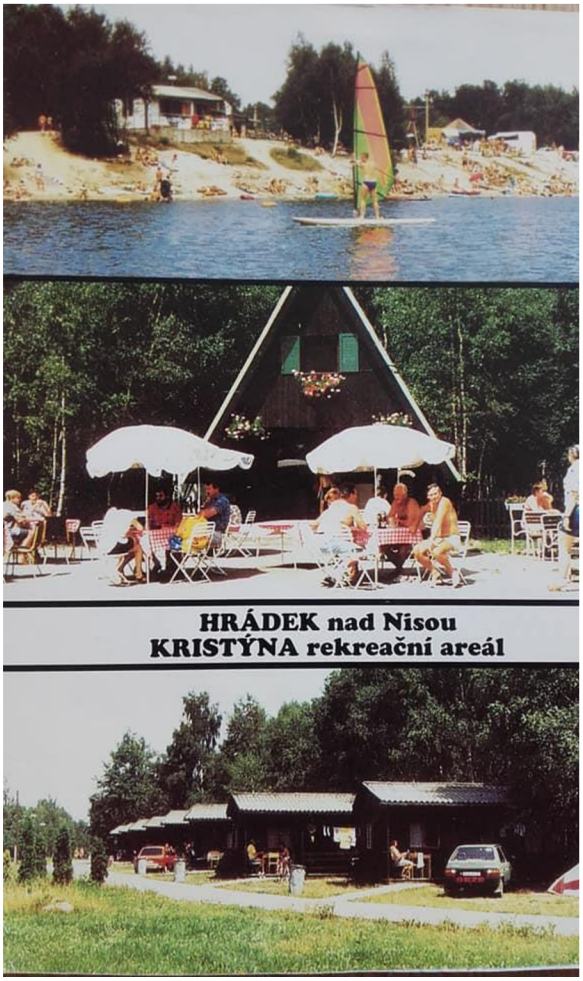

Závěr

Tato diplomová práce se zabývala problematikou environmentálních globálních problémů z pohledu hodnot a morální odpovědnosti člověka za tyto změny. Cílem bylo prozkoumat vztah mezi člověkem a přírodou a zvýšit povědomí o morálních a etických aspektech těchto problémů. Práce se rovněž zaměřila na roli environmentální etiky a výchovy k občanství při rozvoji senzibility, morálních hodnot, odpovědných postojů a prosociálního chování žáků ve vztahu ke globálním environmentálním změnám.

V teoretické části byl představen diskurz ekologické etiky, který kladl důraz na aktivní účast jednotlivce v boji proti změnám klimatu. Tato část práce také upozornila na morální dilemata spojená s uplatňováním individuálních zájmů na úkor životního prostředí ve srovnání se zájmy kolektivními. Analýza kolektivní racionality a argumentů pro nečinnost přispěla k porozumění komplexnosti této problematiky. Důraz byl také kladen na identifikaci strategií, které mohou být použity při řešení etických otázek spojených s globálními environmentálními problémy.

V praktické části byla věnována pozornost environmentální etice ve výuce občanské výchovy na 2. stupni ZŠ. Integrace průřezových témat Environmentální výchova a Výchova v evropských a globálních souvislostech do předmětu Výchova k občanství byla navržena s cílem rozvíjet senzibilitu, morální hodnoty, odpovědné postoje a prosociální chování žáků ve vztahu ke globálním environmentálním změnám. Představení vzorových hodin sloužilo jako inspirace pro pedagogy, kteří se chtějí aktivně podílet na výchově žáků k udržitelnému a odpovědnému občanství.

Přínosy této práce spočívají v tom, že přináší nový pohled na environmentální globální problémy z perspektivy hodnot a morální odpovědnosti člověka, přičemž zdůrazňuje význam individuálního i kolektivního přístupu k řešení environmentálních problémů. Analyzované strategie v otázkách etiky nabízejí inspiraci pro jednotlivce i společnost jako celek, jak překonat morální dilema a dosáhnout udržitelnějšího životního stylu. Výzkum a analýza této práce přispívají k rozšíření znalostí o environmentální etice a výchově k občanství Tato práce poskytuje teoretický rámec a praktické návrhy, jak integrovat globální environmentální vzdělávání do výuky občanské výchovy na 2. stupni ZŠ.

Tato práce přináší ucelený přehled o konceptech environmentální etiky a morální filozofie a jejich vzájemné provázanosti s globálními environmentálními problémy. Navrhuje také konkrétní metody a přístupy, jak tato témata začlenit do výukového

procesu. Představené vzorové hodiny slouží jako inspirace a návod pro pedagogy a další zainteresované supbjekty vzdělávacího procesu, jak prakticky realizovat globální environmentální výchovu v souladu s cíli udržitelného rozvoje. Představené přístupy a vzorové hodiny mohou být využity jako podpora při tvorbě osnov a plánování výuky, a především při formování morálního vědomí a odpovědného přístupu žáků ke světu, ve kterém žijeme.

Závěrem lze konstatovat, že tato diplomová práce otevírá prostor pro další diskuzi a rozvoj v této oblasti s cílem přispět ke zvýšení povědomí o environmentálních globálních problémech a podpořit pozitivní změny ve společnosti.

Seznam použitých zdrojů

Seznam literatury

DANIŠ, P. Klima je příležitost: opravdová řešení pro naši budoucnost na Zemi. Praha: TEREZA vzdělávací centrum z. ú., 2023, ISBN 978-80-87905-39-5.

DUNNE, J. D. a D. GOLEMAN, ed. *Ekologie, etika a změna klimatu: Dalajlama v dialogu se světovými odborníky*. Praha: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-254-7.

BOSTROM, N. a M. M. ĆIRCOVIĆ. *Global Catastrophic Risks*. Oxford: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-198-57050-9.

GARDINER, S. *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change*, Oxford: Oxford Press University. 2011, ISBN 978-0-19-537944-0.

GARVEY, J. *Etika klimatické změny: co je a co není správné ve světě, který se otepluje*. Praha: Filosofia, 2018. ISBN 978-80-7007-563-7.

HARARI, Y. N. *Sapiens: stručné dějiny lidstva*. Voznice: Leda, 2018. ISBN 978-80-7335-628-6.

HARRIS, F., ed. *Global Environmental Issues*. 2nd ed. London: Wiley-Blackwell, 2012. ISBN 978-0-470-68470-2.

HEDRICHOVÁ, P., K. LIČMANOVÁ a M. RYŠAVÁ. *Občanská výchova: Globální rozvojové vzdělávání v hodinách občanské výchovy.* Olomouc: ARPOK, 2019 ISBN 978-80-907443-5-6. s. 32

KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-85850-86-9.

LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů civilizace*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-212-0.

MOLDAN, B. *Podmaněná planeta*. 2., rozš. a uprav. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2999-5.

MOLDAN, B. *Životní prostředí v globální perspektivě*. Praha: Karolinum, 2020. ISBN 978-80-246-4677-0.

ORD, T. Nad propastí: existenční riziko a budoucnost lidstva. Praha: Argo. 2022. ISBN 978-80-257-3779-8.

PONTING, C. *Zelené dějiny světa: životní prostředí a kolaps velkých civilizací*. Praha: Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-2496-9.

PŘIBYLA, O. a kol., *Atlas klimatické změny: změny v atmosféře a rizika oteplování*.

Brno: Lipka, 2020. ISBN 978-80-88212-36-2.

THUNBERG, G. a kol. *Kniha o klimatu*. Praha: Universum, 2022, ISBN 978-80-242-8226-8.

Internetové zdroje

AMNESTY INTERNATIONAL ČESKÁ REPUBLIKA. Změna klimatu je především o lidech a jejich právech. In: *Amnesty.cz* [online]. 2. 9. 2019 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: https://www.amnesty.cz/zprava/4626/zmena-klimatu-je-predevsim-o-lidech-a-jejich-pravech

BRUYNINCKS, H. Úvodník – hodnota přírody. In: *Eea.europa.eu* [online]. 9. 8. 2022 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://www.eea.europa.eu/cs/signaly/signaly-2021/clanky/uvodnik-2014-hodnota-prirody

ČINČERA, J. *Environmentální výchova jako průřezové téma*. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [online] 2017 [cit. 2023-05-02] Dostupné z: https://www.npi.cz/images/podkladov%C3%A1_studie/environmentalni_vychova.pdf

DANIŠ, P. Model jízdního kola pro klimatické vzdělávání. In: *Ucimoklimatu.cz* [online]. 10. 3. 2023 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://ucimoklimatu.cz/metodiky/5-na-co-vsechno-se-zamerit-v-klimatickem-vzdelavani/

DLOUHÁ, J. Ekologická etika – na pomezí etikety a revoluční ideologie. *Envigogika* [online]. 2007, roč. 2, č. 1 [cit. 2023-04-02]. DOI: 10.14712/18023061.13. Dostupné z: https://envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/13

DUFFEK, P. Římský klub. In: *Encyklopedie.soc.cas.cz* [online]. 21. 9. 2020 [cit. 2023-02-28]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Římský_klub

FORS. Globální rozvojové vzdělávání. *Globalnirozvojovevzdelavani.cz* [online]. © 2023 [cit. 2023-05-19]. Dostupné z: https://globalnirozvojovevzdelavani.cz/

GLOBALNÍ ROZVOJOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ. Definice a principy. *Globalnirozvojovevzdelavani.cz* [online]. © 2023 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://globalnirozvojovevzdelavani.cz/co-je-grv/definice-a-principy/

HUČÍNOVÁ, L. Klíčové kompetence v RVP ZV. In: *Clanky.rvp.cz* [online]. 19. 10. 2005 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/335/klicove-kompetence-v-rvp-zv.html

KARLÍK, T. Klimatické inženýrství zatím není řešení. In: *Ct24.ceskatelevize.cz* [online]. 2. 3. 2023 [cit. 2023-03-6]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/3568799-klimaticke-inzenyrstvi-zatim-neni-reseni-uvedla-osn-nazor-muze-zmenit-pokud-soucasna

KOLÁŘOVÁ, H. Environmentální dějiny. *Centrum pro otázky životního prostředí UK* [online]. 2005 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://czp.cuni.cz/cz/enviwikidata/hk/Environmentalni_dejiny.pdf

KORVASOVÁ, V. *Kde budeme žít? Aneb klimatická změna je tu! Metodický list* [online]. Praha: Národní pedagogický institut, 2021a [cit. 2023-05-19]. Dostupné z: https://edu.ceskatelevize.cz/storage/worksheet/grv/kde-budeme-zit-metodicky-list.pdf

KORVASOVÁ, V. *Kde budeme žít: Aneb klimatická změna je tu! Pracovní list* [online]. Praha: Národní pedagogický institut, 2021b [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: https://edu.ceskatelevize.cz/storage/worksheet/grv/kde-budeme-zit-pracovni-list.pdf

LOUŽEK, M. Yuval Noah Harari: Sapiens. Od zvířete k božskému jedinci. *Filosofický časopis* [online]. 2014, roč. 62, č. 5, s. 781–785 [cit. 2022-10-22]. ISSN 0015-1831. Dostupné z: https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:0d9a4916-5cf3-466c-9351-584a79a72955?article=uuid:8fca15cf-515e-4894-b1a8-a4e53ae13876

MATĚJČEK, T. Environmentální etika – výzva pro geografické vzdělávání. *Geografické rozhledy* [online]. 2011, roč. 21, č. 2, s. 22–23 [cit. 2023-03-25]. ISSN 1210-3004. Dostupné z: https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/474/pdf

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČR. Mezivládní panel pro změnu klimatu IPCC. *Mzp.cz* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-08]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/mezivladni_panel_pro_zmenu_klimatu

NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. Rámcový vzdělávací program po základní vzdělávání. Archiv-nuv.npi.cz [online]. © 2022 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/

NICK BOSTROM. Nick Bostom's Home Page. *Nickbostrom.com* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://nickbostrom.com/

ORD. T. Toby Ord. *Tobyord.com* [online]. © 2023 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: http://www.tobyord.com/

OTEVŘENÁ VĚDA. NEZkreslená věda: Klimatická změna. In: *Youtube.com* [online]. 10. 5. 2021 [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=52dFlY1WU7s

PHILLIPS, J. A Sand County Saunter. In: *Aldoleopold.org* [online]. 29. 8. 2016 [cit. 2023-04-25]. Dostupné z: https://www.aldoleopold.org/post/sand-county-saunter/

PÖRTNER, H. O. et al. *Dopady, adaptace a zranitelnost* [online]. Praha: Český hydrometeorologický ústav, 2022 [cit. 2023-03-19]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/ipcc_dopady_adaptace_zranitelnost/$FILE/OEOK_AR6%20WGII%20SPM%20CZ_20220328.pdf

The Garrett Hardin Society*: The Tragedy of the Commons* [online]. 2005 [cit. 2023-05-23]. Dostupné z: https://www.garretthardinsociety.org/articles/art_tragedy_of_the_commons.html

Zdroje obrázků

ČESKÁ GEOLOGICKÁ SLUŽBA. Lom Kristýna. In: *Okoliliberce.cz* [online]. 15. 12. 2021 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.okoliliberce.cz/l/kopie-z-loucna/

Dlouhý, Stanislav. Pláž Kristýna [fotografie]. 2021. Web kamera Bar Panorama, Hrádek nad Nisou.

KRISTÝNA. *Mapa areálu Kristýna* [online]. 2021 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.kemp-kristyna.cz/images/img/mapa-arealu-kristyna.jpg

TICHÝ, D. Podíl odvětví na globálních emisích. In: *Ct24.ceskatelevize.cz* [online]. 2. 12. 2015 [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1628774-hrozbou-je-vymirani-biologickych-druhu-rika-k-dopadum-zmeny-klimatu-bedrich-moldan